

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Mgr. Tereza Kratochvílová

Sociální psychologie nacismu; právo za "Třetí říše"

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jan Kosek, Ph.D.

Katedra politologie a sociologie

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 22. dubna 2016

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Diplomová práce má 120 135 znaků, což odpovídá cca 67 normostranám.

V Praze dne 22. dubna 2016

Mgr. Tereza Kratochvílová

Poděkování

Děkuji JUDr. Janu Koskovi, Ph.D. za odborné vedení a užitečné rady, které mi při zpracování diplomové práce poskytl. Děkuji také celé rodině, která mě podporovala během celého studia.

Obsah

Úvod.....	6
1. Totalitarismus a nacismus.....	7
1.1 Totalitarismus.....	7
1.2 Nacismus.....	8
1.2.1 Pojem ideologie.....	8
1.2.2 Základní charakteristika nacismu.....	9
2. Historický kontext.....	12
2.1 Výmarská republika.....	12
2.1.1 Vznik a vývoj po první světové válce.....	12
2.1.2 Versailleský mír.....	13
2.1.3 Vývoj po Versailleském míru.....	14
2.2 Nástup NSDAP k moci.....	15
2.3 Třetí říše.....	17
3. Role propagandy ve Třetí říši.....	19
3.1 Hlavní prvky propagandy.....	20
4. Nacistické právo.....	23
4.1 Základní principy fungování státního aparátu Třetí říše.....	23
4.1.1 Vůdcovský princip.....	23
4.1.2 Princip jednoty strany a státu.....	24
4.1.3 Princip zvláštního zákonodárství.....	26
4.2 Prameny práva.....	26
4.3 Norimberské zákony.....	29
4.3.1 Zákon o říšském občanství.....	31
4.3.2 Zákon o ochraně německé krve a německé cti.....	33
4.3.3 Zákon o říšské vlajce.....	35

4.4	Radbruchova formule.....	36
4.5	Právní řád ČR vs. nacismus	38
5.	Sociálně psychologické jevy ve Třetí říši	41
5.1	Konformismus.....	41
5.1.1	Vybrané experimenty z oblasti konformismu.....	42
5.1.2	Konformismus v nacistickém Německu	46
5.2	Autorita a poslušnost vůči ní	51
5.2.1.	Vybrané experimenty z oblasti autority.....	53
5.2.2	Autorita v nacistickém Německu.....	55
	Závěr	58
	Seznam zkratek.....	61
	Seznam použité literatury a pramenů.....	62
	Resumé a klíčová slova.....	68
	Resumé and key words	69

Úvod

Diplomová práce se zabývá právem a sociálně psychologickými jevy ve Třetí říši (1933-1945). Zmíněné téma jsem si vybrala především z toho důvodu, že období nacistického Německa je důležitou součástí moderních dějin, které by nemělo být nikdy zapomenuto. Druhým důvodem bylo zjistit, proč se lidé dopouštěli tolika zla, jaký k tomu měli důvod a zda lze toto chování z psychologického hlediska nějak vysvětlit. Vybraná problematika je velmi rozsáhlá, a proto není cílem práce její detailní popis, ale spíše komplexní zhodnocení a bližší zaměření na určité segmenty, které jsou podrobněji rozpracovány a analyzovány.

Samotný text je rozdělen na tři části, z nichž první obsahuje základní pojmy vztahující se k dané problematice a také kapitulu o propagandě, která je nedílnou součástí nacistického režimu. Druhá část se zabývá nacistickým právem, v němž je nejvíce prostoru věnováno neblaze proslulým Norimberským zákonům (a jejich prováděcím nařízením), které jsou podrobně analyzovány. Hlavním cílem této kapitoly je prostudování odborné literatury zabývající se danou problematikou a poznatky z ní načerpané následně aplikovat při studiu konkrétních dobových zákonů a jiných právních předpisů. Na základě získaných informací je provedena také komparace právního řádu České republiky a práva Třetí říše, resp. zjištění, zda a jakým způsobem je stát chráněn proti nacismu, nedemokratické vládě apod.

V poslední části jsou řešeny vybrané sociálně psychologické jevy, konkrétně se jedná o konformismus a autoritu. V případě obou těchto jevů není kladen důraz na teorii, ale především na praxi – tedy na experimenty, které v této oblasti byly provedeny a na konkrétní případy těchto jevů ve Třetí říši, jež jsou detailněji popsány a vysvětleny.

1. Totalitarismus a nacismus

1.1 Totalitarismus

Definice totalitarismu existuje velké množství, avšak definice českého teoretika prof. RNDr. Ivo T. Budila, Ph.D., DSc. se dle mého názoru řadí mezi jedny z nejkompexnějších: „*souhru excesivního pragmatického machiavellismu a voluntarismu totalitních vůdců, těžících ze zhroucení tradičního morálně religiozního kontextu politické aktivity, plně využívajících moderních kontrolních technologií a propagandistických procedur a prosazujících brutálním terorem totální transformaci politického, sociálního a ekonomického řádu, a politické imaginace nabývající často sekulárně milénaristického étosu a zasahující široké vrstvy, které alespoň v počátečním údobí do konsolidace a formalizace totalitní politické moci akceptují či podporují totalitní vládu ve jménu dosažení nacionalistických, nostalgicky proti-moderních nebo sociálně revitalizačních cílů.*“¹

Konceptem totalitarismu se podrobněji zabývala (mimo jiné) Hannah Arendtová, podle níž je totalitarismus fenoménem dnešní doby, který se od ostatních forem politického útlaku liší svojí podstatou. Je pro něj charakteristický vznik nových politických institucí, odstranění jakýchkoliv tradic, přeměna obyvatel v masy, diktatura jedné strany, přesun moci z armády na policii a agresivní zahraniční politika. Režim samotný pohrdá pozitivním právem – prý v zájmu spravedlnosti, které by nemohlo být jinak dosaženo. Pozitivní zákony nahrazuje totální teror, jehož úkolem je převádět tzv. zákon dějinného pohybu² ve skutečnost.

Z totálního teroru podle Arendtové nepramení bezzákonost, ale za pomoci strachu a podezřívání se snaží zbavit člověka jeho svobod vymezených zákony. Strach v totalitním systému ztratil svou typickou užitečnost, protože ať se na jeho základě jedná jakkoliv, není možné se vyhnout nebezpečí, kterého se člověk bojí – teror si vybírá své oběti podle objektivních měřítek. Avšak stejně tak i své stoupence – např. kandidáti do

¹ CHOLÍNSKÝ, Jan. Rozhovor Jana Cholínského s Ivo T. Budilem: Totalitarismus v teorii a praxi. *Securitas Imperii* [online]. 2012, 21(2): s. 229 [cit. 2015-12-20]. ISSN 1804-1612. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no21/227-247.pdf>

² Finálním cílem zákona dějinného pohybu je určitá řízená výroba lidstva, v níž je jednotlivec či celá část populace obětována v zájmu celku.

oddílů *Schutzstaffeln* (dále jen „SS“) byli vybíráni pouze na základě fotografií dle rasových kritérií.³

Mezi další důležité znaky totalitarismu Arendtová řadí propagandu, které je v této práci věnována samostatná kapitola, a dále také ideologie a masy. Masy jsou tvořeny lidmi ze všech vrstev, kteří se dříve o politiku nezajímali a byli politicky neutrální. Díky tomu, že takových lidí však byla většina, bylo pro totalitarismus jednodušší je pomocí propagandy „přilákat“.

1.2 Nacismus

1.2.1 Pojem ideologie

Ideologie je pojem velmi těžce definovatelný a o jeho významu se vedlo mnoho sporů. Stejně jako pro již zmíněný totalitarismus existuje nesčetné množství definic, z nichž si dovoluji citovat tu, kterou ve své knize použil Andrew Heywood: *„Ideologie je více či méně provázaný soubor idejí, které se stávají základem organizovaného politického postupu, ať už má tento postup stávající systém moci zachovat, pozměnit nebo svrhnout. Všechny ideologie tudíž přicházejí s určitým zhodnocením stávajícího uspořádání, obvykle v podobě jakéhosi „světového názoru“, předkládají model žádoucí budoucnosti, nějakou vizi „dobré společnosti“ a objasňují, jak by se politická změna mohla a měla přivodit.“*⁴

V historii měla ideologie několik významů – např. ideje vládnoucí třídy, systém politických názorů, soubor politických názorů nepřipouštějící pravdu nikoho jiného atd. Samotný termín ideologie byl poprvé použit v roce 1796 Antoinem Destutt de Tracy, který jím pojmenoval novou vědu o idejích. Podle jeho názoru se měla stát stejně (ne-li více) významnou jako již jiné, v té době už známé, vědy (biologie). Od tohoto původního významu se však ideologie značně odklonila.

³ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2013, s. 621-645. ISBN 978-80-7298-483-1.

⁴ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 29-30. ISBN 978-80-7380-137-3.

Do historie vývoje ideologie se významně zapsal Karel Marx, jehož pojetí ideologie má několik specifických rysů:

- podstatou je klamání a šíření nepravd
- je spjata s třídním systémem
- je projevem moci
- jedná se o dočasný jev

Následovníci Marxe v pozdějším období (vč. Lenina) zbavili pojem negativního významu, když tvrdili, že svou vlastní ideologii má každá společenská třída, která prostřednictvím ní podporuje své zájmy. Významné bylo také meziválečné období a 50. a 60. léta, kdy byl pojem úzce spjat a ovlivněn nástupem totalitních vlád, čímž se mu opět navrátil pejorativní význam. Významní myslitelé té doby používali pojem ideologie pro označení určitého systému myšlenek, který neuznává jinou pravdu než svou a netoleruje odlišné názory. Díky tomu se z něj stává nástroj sociální kontroly. K tomuto pojetí se hlásila i Hannah Arendtová a Karl Popper.⁵ Za zmínku stojí rovněž názor Franze Neumanna o ideologii nacistického Německa, který tvrdil, že ideologie je pro nacionální socialismu stěžejní; hlavní je uctívání vůdce a víra v nadřazenou panskou rasu, ale obecně není ideologie nijak uspořádána, a tak se postupně mění a přizpůsobuje aktuálním potřebám.⁶

Do neutrální polohy se pojem ideologie dostal opět až v 70. letech minulého století a např. Martin Selinger jej obecně definoval jako „*určitý soubor idejí, jímž si lidé stanoví, objasňují a zdůvodňují cíle a prostředky organizovaného politického postupu bez ohledu na to, zda se tento politický postup snaží dané společenské uspořádání uchovat, pozměnit, zlikvidovat nebo přetvořit.*“⁷

1.2.2 Základní charakteristika nacismu

Nacismus je zkrácená verze pojmu národní socialismus, kterým se označuje politické a názorové hnutí, v jehož čele stál Adolf Hitler a systém v Německu formovaný

⁵ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 22-29. ISBN 978-80-7380-137-3.

⁶ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*. Vyd. 1. Překlad Martin Machovec, Vanda Pokorná. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 382 s. ISBN 978-807-1068-112. S. 250.

⁷ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 28. ISBN 978-80-7380-137-3.

tímto hnutím mezi lety 1933-1945. Pro nacismus jsou typické následující charakteristické znaky:

- antiliberalismus a antiparlamentarismus – demokracie, která vznikla v důsledku prohry v první světové válce je neakceptovatelná. Naopak je cílem zformování autoritářského vedení založeném na plnění rozkazů a poslušnosti.
- antikomunismus a nacionalismus – zavrhování veškerých ideologií s „internacionálními“ prvky. Hlavní vazbou pro každého člověka je jeho národ.
- rasismus – nacismus se odvolával na rasistické teorie 19. století⁸ a zastával názor, že árijská rasa je nejvyvinutější a nadřazená všem ostatním rasám. Naopak nejniže se nacházejí židé.
- antisemitismus – z předchozího bodu vyplývá nenávisť k židům, kterou Hitler důsledně prosazoval a uváděl do praktického života (konečné řešení židovské otázky). Je zajímavé, že židé tvořili v roce 1933 pouze 1% německého obyvatelstva, na počátku války dokonce necelých 0,25%. Dá se tedy říci, že Hitler byl antisemita v zemi se zanedbatelnou židovskou komunitou. Naopak největší se nacházely v Polsku a Sovětském svazu. Vpád do obou zemí byl tedy neodmyslitelnou součástí Hitlerova plánu na likvidaci evropských židů.
- militarismus a imperialismus – velkých cílů nacistů bylo možné dosáhnout pouze agresí a vojenskou silou, proto bylo zbrojení podstatnou součástí režimu.⁹

Po skončení druhé světové války probíhal tzv. proces denacifikace, jehož součástí byl zákaz NSDAP a nacistické propagandy, zrušení nacistických zákonů, potrestání hlavních představitelů režimu, odstranění osob s nacistickou minulostí z veřejných úřadů a také obnovení klasického vzdělávání bez nacistické manipulace, kterému byly silně vystaveny také děti.¹⁰

Nacismus však nezanikl úplně, v dnešní době se svět musí potýkat s tzv. neonacismem. Extrémně pravicová nacionalistická uskupení jsou na vzestupu nejen v Německu, ale i v dalších zemích po celém světě (např. ve Spojených státech

⁸ Jednou z nejvýznamnějších osobností byl Arthur de Gobineau, který v roce 1848 publikoval knihu *Esej o nerovnosti lidských ras*.

⁹ BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: lexikon německého nacionálního socialismu, 1933-1945*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, s. 283-284. ISBN 8072601091.

¹⁰ BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: lexikon německého nacionálního socialismu, 1933-1945*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, s. 85. ISBN 8072601091.

amerických, Francii nebo Itálii). Především v souvislosti s aktuální migrační krizí extremistické názory sílí a přidává se k nim stále více lidí, kteří nevěří, že Evropská unie a i samotné státy podnikají dostatečné kroky ke zvládnutí přistěhovalecké vlny.

2. Historický kontext

2.1 Výmarská republika

Tato kapitola je věnována důležitým mezníkům ve vývoji Výmarské republiky. Je totiž důležité pochopit, co předcházelo uchopení moci ve státě stranou Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (dále jen „NSDAP“) a vytvoření Třetí říše.

Výmarská republika se po celou dobu své čtrnáctileté existence (1919-1933) potýkala s výraznou politickou nestabilitou, špatnou hospodářskou situací, mezinárodními problémy pramenícími z nedodržování podmínek mírových smluv a s nespokojeností běžných obyvatel.

2.1.1 Vznik a vývoj po první světové válce

První světová válka skončila vítězstvím mocností Dohody a tehdejší Německo se muselo smířit s drtivou prohrou a podepsat příměří. Jeho podmínky byly velmi tvrdé, a tak se Německo muselo zavázat mimo jiné k vyklizení území na západ od Rýna, k opuštění všech námořních základen, propuštění válečných zajatců a vydání většiny lodí a ponorek. Vzhledem ke stavu armády však bylo příměří jediným řešením, a tak jej 11. listopadu 1918 ve vlakovém vagonu u francouzského Compiègne podepsal Matthias Erzberger¹¹ po poradě s generálem Hindenburgem.

V zemi zničené válkou následně zavládl zmatek, císař byl donucen abdikovat a byla vyhlášena republika, která se však v počátcích musela potýkat s různými revolučními akcemi a boji o politickou moc. O dalším osudu republiky měly rozhodnout volby do konstitučního shromáždění konané 19. ledna 1919, které vyhráli socialisté, a stali se tak nejsilnější stranou v Německu. Prezidentem byl zvolen Friedrich Ebert a kancléřem vlády se stal Phillip Scheidemann. Nová republika, pojmenovaná dle místa zasedání říšského sněmu (Reichstag) ve Výmartu, ale nadále čelila útokům odpůrců (především z řad komunistické strany a krajních nacionalistů). Hned následující rok

¹¹ Tento akt mu mnozí Němci neodpustili a nazývali jej „listopadovým zrádcem“. Tři roky po podepsání příměří byl nakonec zavražděn ultranacionalistickými spiklenci.

v dubnu musel být navíc odvrácen puč pravicového státního úředníka Wolfganga Kappa, který se s 12 000 vojáky pokusil uchvátit moc a nastolit diktaturu.¹²

2.1.2 Versailleský mír

Kromě vytvoření ústavy bylo hlavní prioritou nové republiky uzavření příznivější mírové dohody se západními mocnostmi, a definitivně tak ukončit čtyři roky trvající válku. Mírová konference, která měla vyřešit vztahy mezi vítěznými a poraženými státy, byla svolána na leden 1919 do Paříže.

Co se týče stanovení podmínek pro Německo, Spojenci byli rozděleni na dva tábory, kdy ten první požadoval jeho tvrdé potrestání a dodržování přísného diktátu mírové dohody, kdežto druhý zastával názor, že by výsledek jednání měl být mírnější – takový, aby jej země dobrovolně přijala a dodržovala. I vzhledem k tomu, že se z monarchie, která se účastnila války, stala demokratická republika a rozsah viny za rozpoutání a vedení války byl tedy diskutabilní.

Takto proti sobě stála především Francie a Spojené státy americké. Velká Británie zastávala kompromisní stanovisko mezi těmito dvěma postoji především z toho důvodu, aby velké oslabení Německa nezpůsobilo přílišné posílení Francie. Tato tzv. Rada čtyř (včetně zástupců Itálie) měla primární vliv na rozhodnutí týkající se uspořádání a mírových smluv v Evropě.¹³

Začátek konference se dá označit za lehce zmatený, jelikož nebylo jasné, jakým způsobem budou jednání probíhat, zda se jich budou účastnit také poražené státy, nebo nikoliv. K nelibosti všech poražených států nakonec převážil druhý způsob, takže podmínky mírových smluv byly těmto zemím předloženy k vyjádření, avšak ve skutečnosti se jednalo už o téměř finální podobu. Nejen u Německa tento postoj vyvolal řadu nevole a pocitu ukřivdění, protože se předpokládalo, jak už bylo uvedené výše, že s nástupnickým demokratickým státem se bude zacházet příznivěji než s jeho předchůdcem, kvůli kterému se vlastně jednání vedlo. I u laické veřejnosti se návrh

¹² BRADLEY, J. *Dějiny Třetí říše: Německo v období nacismu*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 7-18. ISBN 8085865955.

¹³ Tzv. „Velká pětka“, v níž měli své místo také Japonci, se zabývala řešením otázek týkajících se uspořádání na Dálném východě a v Pacifiku.

smlouvy nesetkal s pochopením. Pro tu byl návrh pouze snahou Německo co nejvíce srazit a ponížit.

I přes podání několika námitek a požadavků ze strany německé delegace se výsledný text změnil jen minimálně a tehdejší vláda v čele se Scheidemannem se jí rozhodla nepodepsat a raději odstoupit. Národní shromáždění však následně podpis odsouhlasilo vzhledem k hrozbě obnovení válečných operací a možnosti blokády spojeneckými vojsky. Versailleskou smlouvu tedy Německo ratifikovalo 7. července 1919, ale již od počátku bylo zřejmé, že vůle plnit všechna ustanovení bude z jeho strany minimální.¹⁴

Tento výsledek napomohl rozšíření legendy o ráně dýkou do zad¹⁵, podle níž Německo neprohrálo válku v boji, ale kvůli nepřátelské propagandě a domácími zrádcům (kteří vrazili zemi nůž do zad přijetím podmínek kapitulace a mírové smlouvy). K jejímu rozšíření přispěli především její autoři generál Erich Ludendorff a maršál Paul von Hindenburg, kteří se snažili zprostit armádu odpovědnosti za výsledek. Zásadním problémem bylo, že se proti tomuto tvrzení nikdo oficiálně nepostavil, a byl tak oslabován vztah mezi občany a novou republikou.

2.1.3 Vývoj po Versailleském míru

Pro Německo, které se nalézalo v těžké hospodářské situaci, bylo placení reparací obrovským problémem. Nedodržovalo však ani další ustanovení z mírové smlouvy. Tím, kdo se o zajištění kontinuity plnění měl zasadit, byl ministr zahraničí Walther Rathenau. Ten se mimo jiné zasloužil také o podpis tzv. Rapalské smlouvy¹⁶ se Sovětským svazem, která měla za následek zrušení vzájemných dluhů mezi státy, navázání hospodářské spolupráce a diplomatických vztahů.

Rathenau se stal obětí odporu placení reparací kvůli svému „vstřícnému“ postoji k nim a byl 24. června 1922 zavražděn. Zpoždování či neplacení reparací se snažila Francie a Belgie vyřešit po svém, a tak 11. ledna 1923 obsadily průmyslovou oblast

¹⁴ MORAVCOVÁ, Dagmar. *Výmarská republika: problémy demokracie v Německu 1918-1932*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006, s. 21-43. ISBN 80-246-1176-7.

¹⁵ Legendy o ráně dýkou do zad a o celosvětovém židovském spiknutí byly v následujících letech zneužity nacisty, kteří se je snažili implementovat do každodenního života pomocí silné propagandy. Zmiňujete se o nich i Adolf Hitler ve své knize *Mein Kampf*.

¹⁶ Podepsána 16. dubna 1922 v Rapallu v Itálii.

Porúří. Situace v zemi se stále více komplikovala a ten samý rok vyvrcholila inflace, když se vydávaly bankovky v hodnotě i miliardy marek.

V tomto stavu se stal německým kancléřem Gustav Streseman, kterému se podařilo situaci zvládnout a inflaci odvrátit (zavedením rentové marky). Následně se jako ministr zahraničí zasloužil o zorganizování konference v Locarnu¹⁷, o vstup Německa do Společnosti národů (1926) a o vypracování plánu na rozložení a snížení reparací s Američanem Owenem Youngem.

Hospodářská krize z roku 1929 (někdy též nazývána Velká deprese), kterou odstartoval krach na newyorské burze, postupem času zasáhla celý svět, včetně už tak nestabilního Německa. Toho využili nacionální socialisté, kteří za tento stav vinili demokratický systém a snažili se jej v očích veřejnosti co nejvíce pošpinit a slibovali jeho pád. V důsledku toho došlo k enormnímu nárůstu jejich podpory a získání 107 mandátů ve volbách v roce 1930 (místo stávajících 12 mandátů).¹⁸

2.2 Nástup NSDAP k moci

Nástup NSDAP k moci a vznik Třetí říše je jedním ze stěžejních momentů historie 20. století nejen v Německu. To, co následovalo v dalších několika letech, ovlivnilo celý svět. Už od konce první světové války nacisté narušovali pořádek a poválečné uspořádání Německa. Jejich cesta k uchopení moci se dá členit do dvou fází – tou první je období do roku 1933, kdy došlo k samotnému převzetí moci. Do druhé fáze se řadí doba poté, v průběhu níž byla likvidována opozice a samotný ústavní systém Výmarské republiky.¹⁹

S NSDAP je nerozlučitelně spojena postava Adolfa Hitlera, kterému cestu do politického života otevřela malá pravicová Německá dělnická strana, kterou následně

¹⁷ Konference týkající se zabezpečení hranic Německa konající se v říjnu 1925 v Locarnu. Výsledkem byly locarnské dohody, z nichž nejdůležitější je Rýnský garanční pakt garantující nedotknutelnost francouzsko-německých a belgicko-německých hranic.

¹⁸ SELTENREICH, Radim a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 3. upr. vyd. Praha: Leges, 2010, s. 418. ISBN 978-80-87212-54-7.

¹⁹ BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: lexikon německého nacionálního socialismu, 1933-1945*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, s. 511. ISBN 8072601091.

přejmenoval na Národně socialistickou německou dělnickou stranu (NSDAP), u níž si hned od počátku kladl za cíl ovládnutí Výmarské republiky ve volbách.²⁰

První Hitlerovou významnou akcí byl neúspěšný puč v Mnichově, kterým se pokusil získat si násilím moc v Bavorsku. Bavorsko samotné by se dalo označit jako země, která byla ideální pro nacionální extremismus. Bavorská vláda proti němu totiž nijak zvlášť nezasahovala, resp. jej podporovala v anti-republikánské politice, která jim byla společná. Tato nečinnost se však vládě stala téměř osudnou, jelikož se dne 8. listopadu 1923 Hitler pokusil převzít moc násilím. Tzv. mnichovský pivnicový puč však skončil neúspěchem a následkem toho byla NSDAP zakázána a Hitler odsouzen k pěti letům vězení (z nichž si však odpykal pouze devět měsíců a poté byl podmíněčně propuštěn na svobodu).

Krátce po jeho propuštění byla strana znovu legalizována, avšak ve volbách v roce 1928 skončila s pouhými 2,6% hlasů a 12 mandáty. Až následující rok a hospodářská krize přivedla NSDAP opět na výsluní a vzestup vygradoval vítězstvím ve volbách do Reichstagu v roce 1932. I přesto nebyl Hitler jmenován kancléřem – prezident Hindenburg tento krok dlouho odmítal pravděpodobně kvůli tomu, že Hitlera nepovažoval za nadstranického kandidáta. Pomocí politických intrik se však nakonec podařilo prezidenta přesvědčit a Hitler byl jmenován říšským kancléřem 30. ledna 1933.²¹

Cílem Hitlera však nebylo zůstat kancléřem, ale skoncovat s demokratickým zřízením ve Výmarské republice. Vhodnou záminkou k tomu se stala událost z 27. února 1933, kdy bývalý člen komunistické strany podpálil budovu Říšského sněmu. Jako odpověď na požár byla zakázána komunistická strana a vydáno několik právních předpisů v čele s nařízením o ochraně národa a státu, v jehož § 1 je uvedeno: „*Omezení osobní svobody, svobody projevu, včetně tisku, spolkového a shromažďovacího práva, zásahy do listovního, poštovního a telegrafního tajemství, nařízení domovních prohlídek a zabavení, jakožto i omezení vlastnictví jsou proto přípustná také mimo jinak pro tyto případy určené*

²⁰ BRADLEY, J. *Dějiny Třetí říše: Německo v období nacismu*. Vyd. 1. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 24-24. ISBN 80-85865-95-5.

²¹ BRADLEY, J. *Dějiny Třetí říše: Německo v období nacismu*. Vyd. 1. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 33-44. ISBN 80-85865-95-5.

*zákonné hranice.*²² Kromě toho byla vláda zmocněna prozatímně vykonávat kompetence nejvyšších zemských úřadů.

Nedlouho po svém jmenování kancléřem vyhlásil Hitler nové volby, u nichž předpokládal, že díky svému vlivu obdrží drtivou většinu hlasů. Výsledky však skončily zklamáním, když obdržel pouhých 44 % hlasů, a absolutní většiny v Reichstagu tak mohli nacisté dosáhnout jen díky nacionalistickým spojencům s 8 % podporou.

Další krok v upevnění moci byl však úspěšný – přijat byl zmocňovací zákon, díky kterému mohla vláda po čtyři roky přijímat říšské zákony bez souhlasu Reichstagu.²³ Tím se sněm vzdal fakticky moci. Navíc byly všechny politické subjekty kromě NSDAP soustavně likvidovány – buď byly stejně jako komunistická strana zakazovány, ze strachu se samy rozpustily nebo se sloučily s NSDAP. Výsledkem toho bylo, že další volby (již nesvobodné) v listopadu 1933 skončily s počtem 92 % hlasů ve prospěch nacistů.²⁴

Přechodem moci k Adolfu Hitlerovi skončila v podstatě Výmarská republika a první demokratický systém v historii Německa. Začíná období diktatury a tzv. Třetí říše, která trvala od roku 1933 do roku 1945.

2.3 Třetí říše

Třetí říše je pojmenovaná dle názvu knihy Arthura Moellera van den Brucka. Tato doba se do dějin zapsala především druhou světovou válkou, potlačováním lidských práv, genocidou a silnou propagandou. V následujících kapitolách budou jednotlivé „komponenty“ Třetí říše popsány detailněji.

Její pád je neodmyslitelně spojen s koncem války, resp. německou prohrou. Agresivní zahraniční politika byla nejprve úspěšná - začala zbrojením a obsazením demilitarizovaného Porýní v roce 1936 a pokračovala anšlusem Rakouska, postoupením Sudet Československem, následným vytvořením Protektorátu Čechy a Morava či útokem na Polsko 1. září 1939, což lze označit za počátek druhé světové války. Tento „nenasytný“

²² SCHELLE, Karel a Eduard VLČEK. *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva II. Ústavy a normy ústavního charakteru*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 86. ISBN 80-210-0859-8.

²³ V roce 1937 byl zákon prodloužen.

²⁴ BRADLEY, J. *Dějiny Třetí říše: Německo v období nacismu*. Vyd. 1. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 49. ISBN 80-85865-95-5.

a rychlý postup se však stal Adolfu Hitlerovi osudným, jelikož se proti němu postavila silná opozice (mimo jiné Spojené království, Spojené státy americké, Sovětský svaz, Čína a Francie), která jej nakonec v tomto globálním konfliktu porazila. Válka v Evropě skončila 8. května 1945, celosvětově 2. září 1945 podepsáním kapitulace Japonska.

3. Role propagandy ve Třetí říši

„*Síla totalitarismu samého může přitahovat jen lůzu a elitu; masy je třeba získat propagandou.*“²⁵ Propagandu je možné definovat jako formování představ, ovlivňování a usměrňování citů, vůle, postojů a názorů, mínění a chování lidí za účelem dosažení takové reakce, která je v souladu s úmysly a potřebami propagandisty. Pojem se vyvinul z instituce římskokatolické církve De propaganda Fide založené v roce 1599 papežem Klementem VIII., jejímž účelem bylo šíření křesťanství.²⁶

NSDAP lze jednoznačně označit za stranu propagandistickou, která ke svému prospěchu využívala (resp. zneužívala) tehdejší média za pomoci různých technik komunikace a strategie ovlivňování. Důležitost propagandy si uvědomoval Hitler již ve 20. letech, kdy ji označil za prvotřídní zbraň a politiku, která povede k jeho stanovenému cíli. Tato problematika je silně provázána a spjata s tématem této diplomové práce, proto je propagandě a jejímu vlivu věnována samostatná kapitola.

Během několika let se nacistická propaganda dostala na profesionální úroveň a úspěšně ovlivňovala německou společnost. Prvních významných úspěchů dosáhla v roce 1932 v průběhu volebních bojů, kdy prostřednictvím plakátů, tisku, filmů a projevů mobilizovala masy.²⁷

Jednou z nejvýraznějších osob v této oblasti byl Joseph Goebbels, který vytvořil nesčetné výrazové prostředky propagandy a stal se také říšským ministrem propagandy. Propagandu nepovažoval za věc teoretickou, ale praktickou, jejímž cílem není nic jiného než dosažení úspěchu – prostoupení běžného života obyvatel Německa ve všech jeho oblastech. Toto bylo dle Hannah Arendtové také hlavní příčinou převahy totalitní propagandy nad jinými: „... už není objektivní problematikou, na kterou lidé mohou mít názor, nýbrž se stal v jejich životě prvkem tak skutečným a nedotknutelným jako pravidla aritmetiky.“²⁸

²⁵ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2013, s. 473. ISBN 978-80-7298-483-1.

²⁶ Výpisky z přednášek PhDr. Mgr. Pavla Suka v rámci předmětu Propagandistické působení médií v 1. polovině 20. století na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy

²⁷ REICHEL, Peter. *Svůdný klam Třetí říše: Fascinující a násilná tvář fašismu*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004, s. 136-137. ISBN 80-7203-604-1

²⁸ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2013, s. 500. ISBN 978-80-7298-483-1.

3.1 Hlavní prvky propagandy

V této části²⁹ budou představeny jednotlivé prvky, které hrály klíčovou roli v úspěchu a samotném směřování nacistické propagandy.

Jazyk a masová shromáždění

Jedním z nejdůležitějších prvků je jazyk. Pokud jsou totiž správně ovládnuty jazykové prostředky, přesvědčování mas je významně jednodušší. Když se např. podrobí analýze projevy Adolfa Hitlera či Josepha Goebbelse (avšak i obecně mediální prohlášení – tiskoviny, rozhlas), často byly využívány neologismy, stereotypy, hodnotící výrazy, řečnické otázky, zvolací věty, superlativy, eufemismy, absolutní tvrzení nebo obrazná pojmenování jako přirovnání, metafory a personifikace. Určité informace byly stále a stále opakovány, aby byly lidmi přijímány mechanicky jako něco samozřejmého a nezpochybnitelného.

S výše uvedeným jsou neodmyslitelně spojena masová shromáždění, během nichž přednášené projevy u přítomného davu vyvolávaly chtěné emoce a chování. Podrobně naplánovaná shromáždění byla umocněna choreografií, využitím symboliky, výtvarného umění a mystiky. Často se tak u davu dalo setkat s iracionalitou, sugestibilitou či agresivním chováním, ke kterému by se běžně jednotlivci neuchýlili. K rozšíření účinku byl využit i tehdy moderní prostředek rozhlasu, který tyto masové akce živě přenášel a ještě tak umocňoval snahu o transformaci běžného člověka v člena národní pospolitosti.

Propagandistické legendy

Podstatné pro propagandu byly dvě legendy – legenda o ráně dýkou do zad (viz předchozí kapitola) a o celosvětovém židovském spiknutí, jehož cílem je poškození lidstva a ovládnutí podstatných institucí s cílem shromážďovat majetek.

Kult vůdce

Vůdce je nejdůležitější postavou v celém společenství, a tak je propagandou precizně budován jeho kult osobnosti. Dochází téměř k jeho zbožštění, je prezentován jako ideál hodný následování, který se nikdy nemýlí a jedinec mu tak může naprosto

²⁹ V této podkapitole jsem vycházela především z vlastních poznámek z již zmíněného předmětu Propagandistické působení médií v 1. polovině 20. století.

důvěřovat. Jeho prostřednictvím docházelo k personifikaci politiky, kdy byla redukována pouze na jeho jméno. Hitlerovy spisy byly vydávány ve velkých nákladech a v případě vyobrazení se důrazně pracovalo s vizualizací. Jeho plakáty musely být vždy ideální a přenášet na osoby kýžené emoce. Adolf Hitler byl také často zobrazován s úsměvem ve společnosti dětí, které ho prý mají rády, dokonce zbožňují.

Zobrazení nepřítele

U zobrazování nepřítele bylo podstatné černo-bílé vnímání reality – tedy že nacisté jsou vždy ti dobří, nepřítel naopak ten špatný. Nepřítel také nesmí mít nikdy pravdu, aby tak lidé nemohli pochybovat o sdělovaných jednostranných informací. Často se využívaly zesměšňující kreslené vtipy, veršovánky či plakáty.

Politizace práce

Politizace práce byla jedním z ústředních motivů propagandy. Již není spojena s jednotlivcem a jeho osobním rozhodnutím, ale stává se věcí veřejnou. Příkladně pracovat je jakýmsi společenským závazkem, který je spojen s vlastenectvím a hrdostí. Práce běžných lidí a boj vojáků ve válce je na stejné úrovni, pracovníci taktéž bojují (ale na domácí frontě).

Hesla, symboly a plakáty

Cílem prezentovaných hesel, symbolů a plakátů bylo, stejně jako u ostatních propagandistických prostředků, nasměřovat adresáta žádaným směrem. Jedním z hlavních úkolů bylo je vyjádřit pouze obecně, aby mohly zasáhnout co nejvíce osob, které se s nimi následně identifikovaly.

Vesměs veškerá podstatná sjednocující či mobilizující hesla vymyslel sám Goebbels: Ein Volk, ein Reich, ein Führer! (Jeden lid, jedna říše, jeden vůdce!); Es kommt der Tag (Přijde den! – myšleno den vítězství); Der Führer befiehlt, wir folgen! (Vůdce rozkázal, my posloucháme!), Feind ist hart, wir sind härter! (Nepřítel je tvrdý, my jsme tvrdší).³⁰

³⁰ DUFFACK, J.J. *Dr. Joseph Goebbels: poznání a propaganda : komentovaný překlad vybraných projevů*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 2002, s. 70. ISBN 80-206-0603-3.

Co se týče plakátů, u nich hrál důležitou roli umělecký projev. Plakát totiž musí upoutat dav a silně na něj zapůsobit svým jasným sdělením.

Další prvky

Podstatnou roli v šíření propagandy sehrál také tisk, jehož úkol se v rukou nacistů změnil – hlavní už nebylo přinášet aktuální informace, ale sloužit státu. Pracovalo se s prvkem pravdivosti, jehož účelem bylo poskytnout čtenáři informace, které si může sám ověřit a uznat je za pravdivé. Poté byl takový člověk přístupnější uvěřit i jiným (avšak tentokrát nepravdivým) zprávám. Kromě tisku se propaganda objevovala také v mnoha filmech a v umění.

Jako poslední zde bude zmíněna speciální výchova dětí a mládeže s důrazem na potlačování individuality. Aby byla zamýšlená výchova co nejefektivnější, byla v Německu vytvořena mládežnická organizace Hitlerjugend a také upravena výuka na školách – častější hodiny tělesné výchovy, změny osnov v nacionálně-socialistickém duchu (především historie).

4. Nacistické právo

Tato kapitola je zaměřena na nacistické právo, které bylo jedním s prostředků sloužící k ovládnutí a zmanipulování německého obyvatelstva dle představ tehdejšího režimu. Cílem následujících řádků není detailní popis celého právního systému, ale pouze nástin základních pilířů, na nichž právní řád Třetí říše stál. Z konkrétních právních předpisů bude pozornost věnována Norimberským zákonům.

4.1 Základní principy fungování státního aparátu Třetí říše

Aby mohla Třetí říše v čele s Adolfem Hitlerem fungovat způsobem, jakým ji známe z historie, bylo nutné provést podstatné změny ve státě. Ty se týkaly politického režimu, formy vlády, státního zřízení a dalších důležitých součástí tehdejší demokratické Výmarské republiky, která byla tímto naprosto zlikvidována. Finálním úkonem v procesu převzetí moci bylo vydání zákona o hlavě německé říše (*Gesetz über das Staatsoberhaupt des Deutschen Reichs*) ze dne 1. srpna 1934. Tímto zákonem se úřad prezidenta sloučil s úřadem kancléře a do čela státu postavil Adolfa Hitlera. Účinnosti měl zákon nabýt po smrti aktuálního prezidenta Paula von Hindenburga, což se stalo hned následující den 2. srpna.³¹

4.1.1 Vůdcovský princip

Do fungování státního aparátu byly zavedeny tři klíčové principy – vůdcovský princip, princip jednoty strany a státu a princip zvláštního zákonodárství. Nejdůležitějším je první jmenovaný. Ten byl prosazován již od roku 1926, kdy se Hitler stal předsedou NSDAP. Nejprve uvnitř strany, postupem času ovlivnil celý národ. Tento princip lze charakterizovat jako osobní vztah výlučně k osobnosti Adolfa Hitlera založený na věrnosti, nezpochybnitelnosti a poslušnosti bez jakékoliv opozice. Principem byl protkán veškerý život německého národa od politiky až po rodinu. Vůdce, jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole věnované propagandě, byl uctíván jako ideál, spasitel německého národa a „léčitel“ hospodářské krize. Pokud se přece jen národu něco nelíbilo, nebylo to nikdy vinou Vůdce, který měl vždy ušlechtilé cíle, ale osob, jimiž se obklopoval a které

³¹ Gesetz über das Staatsoberhaupt des Deutschen Reichs (01.08.1934). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentArchiv.de/ns/stobrht.html>

zastávaly nižší politické funkce. Jednoduše to vyjádřil ve svém projevu Rudolf Hess: „Hitler je Německo a Německo je Hitler. Cokoliv udělá, je nutné. Cokoliv udělá, je úspěch. Je zřejmé, že Vůdce je požehnaný.“³²

Vůdcovský princip nemá žádný právně formální základ, nebyl definován v žádných zákonech ani programových prohlášeních NSDAP. Díky tomu bylo pro režim jednodušší jej prosazovat a upravovat dle svých představ. Hitler měl ve svých rukou zákonodárnou moc – v důsledku zmocňovacího zákona se stal fakticky tím, kdo rozhodoval o normotvorbě. Vůdcovský princip se promítl i do samosprávy, v níž se usilovalo o centralizaci a odebrání moci zemským vládám, do státního aparátu, kde byly zřízeny zvláštní úřady podléhající bezprostředně Vůdci či do soudnictví, v němž byla upravena interpretace práva podle nacionálně socialistické ideologie. Soudce se tedy stále řídil zákonem, ale byl vázán na vůli Vůdce. Pokud tedy byla možnost více výkladů zákona, měl soudce rozhodnout tak, jak by případ rozhodl Vůdce. Avšak ani zákon nebyl nedotknutelný. Pokud byla určitá věc vyžadována režimem, ale odporovala zákonu, soudce musel rozhodnout *contra legem*.³³

4.1.2 Princip jednoty strany a státu

Princip jednoty strany a státu vycházel z myšlenky, že strana (tedy NSDAP) a stát jsou neodmyslitelně úzce spojeny. NSDAP, jak už bylo výše zmíněno, měla ve státě monopolní postavení, byla nositelkou státní myšlenky a nepodřízená státu.³⁴ Právním základem pro toto tvrzení se staly dva zákony. Tím prvním byl zákon o zákazu zakládání nových stran (*Gesetz gegen die Neubildung von Parteien*) z 14. července 1933, jenž upravoval výsadní postavení NSDAP, která se stala jedinou povolenou politickou stranou ve státě. Zakládání nových stran bylo zakázáno pod trestem odnětí svobody až na tři roky.³⁵ Kromě politické konkurence byly odstraněny také další zájmové organizace a uskupení. V tomto případě nebyly zrušeny zákonem, ale kvůli politickému tlaku se

³² TRUEMAN, Chris. The Fuehrer Principle. In: *The History Learning Site* [online]. 2015 [cit. 2016-01-11]. Dostupné z: <http://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/the-fuehrer-principle/>

³³ TAUCHEN, Jaromír. Prosazení vůdcovského principu ve státním aparátu Třetí říše. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, 15(2), 159-163. ISSN 1210-9126.

³⁴ Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat (01.12.1933). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentarchiv.de/ns/partei-staat.html>

³⁵ Gesetz gegen die Neubildung von Parteien (14.07.1933). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentarchiv.de/ns/parteiverbot.html>

rozpustily samy nebo byly začleňovány do stávajících národně socialistických organizací – proces „zglajchšaltování“.

Na zákon o zákazu zakládání nových stran navazoval zákon o zajištění jednoty strany a státu (*Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat*) z 1. prosince 1933, který však vzájemný vztah neupravoval podrobněji, což v následujících letech vedlo k určitým konfliktům. Situaci vyjasnilo až prováděcí nařízení k tomuto zákonu (*Verordnung zur Durchführung des Gesetzes zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat*), které mimo jiné uvádí organizační složky strany a na ní napojené spolky. Organizačními složkami byly: úderné oddíly SA (*Sturmabteilungen*), ochranné oddíly SS (*Schutzstaffeln*), Národně socialistické motorové oddíly (*Das nationalsozialistische Kraftfahrkorps*), Hitlerova mládež (*Hitlerjugend*), Národněsocialistický svaz studentů (*NS-Deutsche Studentenbund*) a Národněsocialistický svaz žen (*NS-Frauenschaft*). Tyto složky neměly dle nařízení svou právní subjektivitu, ani majetek. S NSDAP tedy tvořily celek. Naopak spolky subjektivitu i majetek měly, avšak byly pod dozorem říšského pokladníka.³⁶

I když stál stát od strany formálně odděleně, fakticky byl ovládán nacistickými funkcionáři, kteří pronikali na všechny úřady a podstatné státní pozice – vznikala tedy personální unie. Kvůli tomu je např. dělení státní moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní ve Třetí říši pouze formální, jelikož vše bylo v rukou nacistů podléhajícím příkazům Adolfa Hitlera, v němž se spojoval nejvyšší orgán NSDAP (Vůdce) a nejvyšší orgány státu (prezident a říšský kancléř). Tato personální unie se netýkala pouze politického života, důležité posty byly členy strany obsazovány také v oblasti soudnictví či u policie, která byla ovládána vůdci SS. V tomto novém systému bylo nutné mít na své straně početné úřednictvo. Tyto pozice byly též obsazovány členy strany a kandidáti museli prokazovat pozitivní vztah k národnímu socialismu.³⁷

Z výše uvedeného je zřejmé, že strana a stát splynuly, i když formálně se jednalo o oddělené subjekty. Výsledkem bylo ovládnutí celého Německa jednou stranou

³⁶ Verordnung zur Durchführung des Gesetzes zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat (29.03.1935). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: http://www.documentarchiv.de/ns/1935/partei-staat_vo.html

³⁷ TAUCHEN, Jaromír. Princip jednoty strany a státu jako jeden z principů fungování státního aparátu nacistického Německa. *Právo : časopis pro právní teorii a praxi*. Praha: Ústav práva a právní vědy, o.p.s., 2008, 2008(4), 35-47. ISSN 1802-9116.

a nastolení totální vlády s neustálou kontrolou a bez možnosti existence jakékoliv opozice.

4.1.3 Princip zvláštního zákonodárství

Posledním, avšak neméně důležitým principem fungování státního aparátu Německa, je princip zvláštního zákonodárství, jehož cílem bylo vyloučit určité „méněcenné“ skupiny obyvatelstva ve státě ze všech podstatných oblastí života – politické, společenské i kulturní. Znamenal tedy popření demokratické zásady rovnosti, která byla dříve již standardně prosazována. Opatření nebyla namířena jen proti židům, ale také proti ostatním příslušníkům „nižších“ ras a politickým odpůrcům nového režimu. Jako příklad mohou sloužit Norimberské zákony, kterým je v práci věnována samostatná podkapitola či zákon o znovuoobnovení úřednictva (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*).³⁸ Tímto zákonem byly ze svých pozic odstraněni všichni úředníci, kteří byli pro stranu nepohodlní a byli nahrazeni vhodnějšími osobami (především členy NSDAP).

4.2 Prameny práva

Oblast pramenů práva prošla po roce 1933 stejně jako jiné velkou změnou. Na prameny práva ve Třetí říši v tomto případě nelze nahlížet pouze jako na tradiční psané prameny. Je nutné k nim přiřadit ještě nové, vytvořené nacisty. Mezi ty patří: národně socialistická ideologie, program NSDAP, Vůdcova vůle a zdravé národní cítění. Jejich cílem bylo pomocí nového výkladu staré právo z dob Výmarské republiky upravit podle vůle nového režimu. Staré předpisy nebyly kvůli zdání legality rušeny, ale byl účelně měněn jejich smysl. Z toho vyplývá, že nové prameny měly přednost před psaným právem.

Prvně je však zapotřebí se zmínit o psaných pramenech práva jako je ústava, zákon, vyhláška, nařízení a o souvisejícím legislativním postupu. V platné ústavě byl zaveden postup vydávání právních předpisů, který byl však od roku 1933 soustavně obcházen ve snaze dát prováděným nacistickým opatřením zákonný charakter a působit

³⁸ TAUCHEN, Jaromír. Organizace státního aparátu nacistického Německa: několik shrnujících úvah. In: SCHELLE, Karel. *Právní a ekonomické problémy současnosti XII.*. 1. vyd. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2009, s. 57-60. ISBN 978-80-7418-050-7.

tak důvěryhodně vůči svým občanům. Podstatným pro tuto situaci je zákon o odstranění nouze národa a říše – běžněji nazývaný zmocňovací zákon (*Ermächtigungsgesetz*) z 23. března 1933. Říšský sněm, jehož pravomoci jím byly omezeny, jej sám schválil, avšak jen kvůli zastrašování, výhrůžkám a zatýkání nepohodlných poslanců. Podle tohoto zákona má pravomoc schvalovat zákony vedle Říšské rady také přímo vláda. Tyto zákony se navíc mohou odchýlit od ústavy a jsou vydávány kancléřem. V platnost vstupují den po oznámení v Říšském tisku, pokud není stanoveno jinak.³⁹ Z textu je zřejmé, že cílem bylo předání zákonodárné moci vládě, díky čemuž by nacisté získali významnou politickou moc, aniž by disponovali většinou v říšském sněmu. Zákon měl platit pouze do roku 1937, ale jeho platnost byla neustále prodlužována. Toto prolomení dělby moci ve státě znamenalo konec demokratickému rozhodování, jelikož zástupci občanů (poslanci) ztratili výlučné postavení v legislativním procesu. Fakticky byla úloha říšského sněmu čistě reprezentativní. Díky tomuto zákonu se moc koncentrovala ve Hitlerových rukou, i když to tak dle textu zákona nevypadalo. Jelikož byl vůdce ústřední postavou ve státě, říšská vláda mu byla podřízená a stal se z ní spíše jeho poradní orgán, který si nedovolil vydávat právní předpisy odporující jeho vůli. Od roku 1938 kabinet ani nezasedal.

Zákonodárným subjektem se nově kromě vlády stala také Ministerská rada pro obranu Říše, Generální zmocněnec pro říšskou správu, Pověřenec pro čtyřletý plán, říšští ministři, tzv. „kolegium tří“, říšští místodržící a samotný německý národ – v referendu se k danému problému mohly vyjádřit všechny osoby, které měly volební právo. Naopak zákonodárná iniciativa byla omezována na zemské úrovni, až byla zákonem o novém uspořádání Říše z 30. ledna 1934 úplně zrušena a výlučná práva zemí přešla přímo na Říši.⁴⁰ Práva vyjmenovaných subjektů byla v průběhu let často měněna a upravována, což jen přispívalo k vnitřnímu chaosu a roztržičnosti, ačkoliv se Říše snažila navenek působit jistě a stabilně. I přesto, že je tato část nacistického práva zajímavá, rozsah této práce nedovoluje zabývat se jí podrobněji.

³⁹ Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich (24.03.1933). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentarchiv.de/ns/ermaecht.html>

⁴⁰ TAUCHEN, Jaromír. Prameny práva v nacistickém Německu. In: *Dny práva - 2009 - Days of Law: sborník příspěvků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 2757-2773. ISBN 978-80-210-4990-1.

Je zřejmé, že významné postavení v této oblasti měl Adolf Hitler, v jehož ruce se postupně koncentrovala veškerá moc ve státě. Vydával výnosy a vyhlášky, které regulovaly jak NSDAP, tak i stát. Rozhodně nestandardní, alespoň z dnešního pohledu, je fakt, že neexistovala žádná hierarchie norem. Tyto vyhlášky tedy mohly např. měnit či přímo rušit zákon nebo stanovovat práva a povinnosti.

Významnějšími prameny práva však byly ty nové, které sloužily k legalizaci nacistických zločinů a likvidaci odpůrců. Tyto nové prameny neměly jasný obsah, a proto z počátku působily v praxi problémy – především jejich výklad a vztah k psaným pramenům. Jak už bylo zmíněno, vzhledem k jejich funkci je jasné, že měly před psaným právem přednost. Patří mezi ně:

- Národně socialistická ideologie – její základ tvořily myšlenky o nerovnosti ras, antisemitismus a vůdcovský princip. Více viz první kapitola.
- Program NSDAP – tento program vznikl úpravou programu Německé strany práce, která byla předchůdkyní NSDAP. Samotný text nelze považovat za propracovaný dokument, spíše má svým vyjádřením působit na masy a ovlivnit je. I přesto se na něj soudy přímo odvolávaly jako na pramen práva.
- Vůdcova vůle – Hitler jakožto neomylný Vůdce není ničím omezován a jedná pouze dle svého svědomí. Pokud se určitá právní otázka neshodovala s jeho názorem, mohly být klidně prolomeny právní předpisy či změněna soudní rozhodnutí. Jeho vůle stála nad zákonem.
- Zdravé národní cítění – obsah tohoto značně neurčitého pojmu určoval Hitler a další významní činitelé NSDAP.⁴¹

Bez jasných definic výše uvedených pramenů bylo značně obtížné je soudcem správně aplikovat. V některých případech byl určitý zákon použit, jindy zase ne – důraz byl kladen na to, jak se k němu staví nové prameny. Předpisy vydané v průběhu Třetí říše se použily vždy, jelikož vznikly za vlády neomylného Vůdce, a tak odpovídaly jeho vůli. Pokud se však jednalo o předpisy z období Výmarské republiky, mohly být použity pouze v případě, že se shodovaly s nacistickým myšlením. V opačném případě je soudce musel

⁴¹ TAUCHEN, Jaromír. Prameny práva v nacistickém Německu. In: *Dny práva - 2009 - Days of Law: sborník příspěvků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 2757-2773. ISBN 978-80-210-4990-1.

ignorovat a rozhodnout i proti jejich znění. Vázanost soudce zákonem tedy nebyla nezměnitelná.

4.3 Norimberské zákony

Rasismus a antisemitismus, tak typické pro nacismus, byly samozřejmě zakomponovány i do zákonodárství – už před druhou světovou válkou zahrnovalo protizidovské zákonodárství cca 250 předpisů, na jejichž vrcholu stály tzv. Norimberské zákony.⁴² Ty se staly základem pro další zákony, nařízení, vyhlášky či jiné předpisy, které omezovaly židy (a další nepohodlné osoby) co nejvíce v jejich právech, a to ve všech oblastech života – vyloučení těchto osob z každodenních činností, omezování ve vykonávání zaměstnání, zabavování majetku ve prospěch Říše, opouštění svých domovů či veřejné označování za pomoci židovské hvězdy.

Poslední jmenovaný zásah do práv byl proveden Policejním nařízením o označování židů (*Polizeiverordnung über die Kennzeichnung der Juden*) ze dne 1. září 1941 a v § 1 nařizoval všem židům, kteří dovršili věk 6 let, neobjevovat se na veřejnosti bez židovské hvězdy – šesticípé hvězdy velikosti dlaně ze žluté látky s černým nápisem „Jude“. Musela být nošena viditelně tak, že byla pevně přišita na levé náprsní straně oděvu. V dalších paragrafech byly stanoveny další zákazy – židé nesměli opouštět obvod svého bydliště, pokud u sebe neměli povolení místního policejního úřadu. Také nemohli nosit řády, čestná vyznamenání a jiné odznaky. Výjimky z těchto omezení se mohly uplatnit na židovského manžela ve smíšeném manželství, pokud manželské děti nejsou židé nebo na manželku, která je po dobu trvání manželství bezdětná. Trestem za porušení výše zmíněných pravidel byl peněžitý trest nebo vazba až na 6 týdnů.⁴³

Avšak ty největší hrůzy, které na židech byly spáchány (tedy soustavná likvidace v koncentračních táborech, pokusy na osobách, samotný vznik táborů) nebyly upraveny v žádném právním předpise. Vykonávaly se pouze na základě instrukcí Vůdce, což jasně demonstruje, jaké měl tento „pramen práva“ ve Třetí říši privilegované postavení.

⁴² BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. *Právní dějiny evropských zemí a USA: (stručný nástin)*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, s. 230. ISBN 80-86898-20-2.

⁴³ *Polizeiverordnung über die Kennzeichnung der Juden (01.09.1941)*. In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentarchiv.de/ns/jdnstern.html>

Samotné Norimberské zákony byly vyhlášeny hromadně na Říšském sněmu v Norimberku dne 15. září 1935. Konkrétně se jednalo o tři zákony – zákon o říšském občanství (*Reichsbürgergesetz*), zákon o ochraně německé krve a německé cti (*Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre*) a zákon o říšské vlajce (*Reichsflaggengesetz*). Tyto zákony však představovaly jen jakési základní představy, pro upřesnění byly vydávány prováděcí předpisy.

Norimberským zákonům předcházela vlna nevole vůči židovskému obyvatelstvu podnětená promyšlenou propagandou. Protižidovský teror ve společnosti vyvrcholil v létě 1935, kdy byly podnikány individuální akce proti této části obyvatelstva. Veřejnost sama se dožadovala platných norem a oficiálního stanoviska vůči židům. I v politickém životě sílily protižidovské nálady – už na začátku roku 1935 mnoho nacistických funkcionářů⁴⁴ zastávalo názor, že židé by měli být zbaveni německého občanství. Plán přijmout zákon o ochraně německé krve pocházel od předsedy Říšské asociace lékařů Gerharda Wagnera.⁴⁵

Sepsání Norimberských zákonů probíhalo opravdu rychle. 13. září 1935 si Hitler do své kanceláře pozval úředníka pro rasové právo Bernharda Loesenera a další pracovníky, aby jeho myšlenky a názory převedly do právní podoby. Hitler chtěl navíc tyto zákony představit již o dva dny později na zmíněném Říšském sněmu. Pracovní skupina tento úkol splnila – časový tlak byl však silný, což dokazuje i to, že si poznámky k zákonům, které tak silně ovlivnily tolik lidských životů, psali během obědových pauz na jídelní lístky.

Norimberské zákony byly tedy schváleny a vyhlášeny 15. září 1935 Hitlerem osobně. Tvrdil dokonce, že tyto zákony jsou pro židy výhodné a pomáhají jim vytvořit určitý základ, díky kterému může německý lid nalézt způsob, jak s nimi žít v toleranci. Je však zřejmé, že realita byla jiná. Nové zákony ještě více diskriminovaly a vylučovaly židy z německé společnosti. Položily základ pro příštích 10 let rasové politiky. Ačkoliv Hitler v roce 1938 prohlásil, že jsou zákony příliš humánní, nikdy je nezměnil.

⁴⁴ Např. říšský ministr vnitra Wilhelm Frick.

⁴⁵ Norimberské zákony (1935). In: *Holocaust* [online]. 2011 [cit. 2016-01-21]. Dostupné z: http://www2.holocaust.cz/cz/history/events/nuremberg_laws

Jak se k nim stavělo samotné židovské obyvatelstvo v Německu? Dle Loesenera mnoho jednotlivců uklidnily – objasnily jim jejich situaci, přesně definovaly, kam židé patří. Cítili se sice utlačováni, ale někteří zákony dokonce vítali jako možnost, jak žít „spořádaným životem“, který v podstatě ještě několik následujících let měli. Navíc většina jejich árijských přátel se k nim chovala stejně, jako kdyby žádné zákony neexistovaly.⁴⁶

Norimberské zákony byly zrušeny až po válce v roce 1945 Spojeneckou kontrolní radou, což byl orgán složený ze čtyř vrchních velitelů spojeneckých armád a jehož úkolem bylo vykonávání svrchované moci v Německu, dokud nebudou přijaty všechny podmínky kapitulace. Kromě Norimberských zákonů byly zrušeny i všechny ostatní nacistické zákony, tak jak bylo uvedeno v Postupimském protokolu⁴⁷: „*Všechny nacistické zákony, které tvořily základ Hitlerova režimu nebo zavedly diskriminaci na základě rasy, vyznání nebo politického přesvědčení, budou zrušeny. Nebude trpěna žádná zákonná, správní nebo jiná diskriminace.*“⁴⁸

4.3.1 Zákon o říšském občanství

Účelem zákona o říšském občanství bylo rozdělit obyvatelstvo tehdejšího Německa na státní příslušníky a říšský občany. Zákon má pouze dva paragrafy, v nichž jsou stanoveny podmínky pro příslušnost k té dané skupině.

Dle § 1 je státním příslušníkem: „*ten, kdo náleží do ochranného svazku Německé říše a je jí za to zvláště zavázán.*“⁴⁹ Tato státní příslušnost je určena podle zákona o říšské a státní příslušnosti. Mezi státní příslušníky se řadily ty osoby, které nebyly německé národnosti, resp. byly tzv. krve cizí. Neměly tedy s národem německé krve nic společného, nebyly nijak příbuzné. Do této kategorie se řadí židé, ale také např. všichni černoši a Asiaté.

⁴⁶ The Nuremberg Laws: Background & Overview. In: *Jewis Virtual Library* [online]. 2008 [cit. 2016-01-21]. Dostupné z: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nurlaws.html>

⁴⁷ Závěrečný dokument z Postupimské konference konané 17. července až 2. srpna 1945. Podepsán byl J. Stalinem, C.R. Attleem a H. Trumanem

⁴⁸ HORNOVÁ, Alice. Protokol Postupimské konference (2. srpna 1945). In: *Moderní dějiny: Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky* [online]. 2013 [cit. 2016-01-21]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/>

⁴⁹ SCHELLE, Karel a Eduard VLČEK. *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva II. Ústavy a normy ústavního charakteru*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 89. ISBN 80-210-0859-8.

Naopak říšským občanem je dle § 2: „*pouze státní příslušník německé nebo příbuzné krve, který dokazuje svým chováním, že je ochoten a schopen věrně sloužit německému národu a říši*“⁵⁰. Pouze takovýto občan, který nabyde říšské občanství propůjčením listiny, je podle tohoto zákona jediným nositelem plných politických práv. Do této kategorie patří dle nacistické ideologie dělení národů národ německé krve a národy příbuzné krve (Češi, Poláci, Angličané).

K tomuto krátkému zákonu byly vydávány prováděcí předpisy, které jej následně rozváděly a konkretizovaly práva a povinnosti židů. Podrobněji zde zmíním první prováděcí nařízení ze dne 14. listopadu 1935 (*Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz*). V tomto předpise bylo v § 1 upraveno, kdo disponuje říšskými právy do té doby, než budou vydány upřesňující předpisy. Těmito osobami byli říšští občané německé nebo příbuzné krve, kteří mohli volit do říšského sněmu (v době, kdy vešel v platnost zákon o říšském občanství) a ti, kterým toto právo udělil ministr vnitra. Ten mohl také toto právo po dohodě se zástupcem Vůdce odejmout.

Následující paragrafy nařízení byly věnovány specifikaci žida, židovského míšence a dalším podobných pojmů. V souladu se zmíněnými rasovými teoriemi by se dalo předpokládat, že důkazem židovského původu budou zejména fyzické znaky jedince. Avšak v tomto předpise je v prvé řadě kladen důraz na záznamy v církevních matrikách. Židovský míšenec je ten, kdo má jednoho nebo dva prarodiče plně židovské – tedy příslušeli k židovskému náboženskému společenství. Za žida je považován ten, kdo pochází nejméně od tří plně židovských prarodičů a také ten, kdo je židovský míšenec pocházející ze dvou plně židovských prarodičů a splnil jednu ze čtyř podmínek – přísluší k židovskému společenství nebo do něj byl přijat po vydání zákona, byl v manželství se židem nebo do něj vstoupil po vydání zákona, pochází z manželství se židem uzavřeným po účinnosti zákona, nebo pochází z mimomanželského styku se židem a narodil se nemanželsky po 31. červenci 1936. Z výše uvedeného vyplývá, že v prohlašování osob za židy nerozhodovalo jen pokrevní příbuzenství, ale také další okolnosti a nevyvratitelné domněnky – např. porušení zákona o ochraně německé krve a německé cti rodiči jedince v posledních dvou případech.

⁵⁰ SCHELLE, Karel a Eduard VLČEK. *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva II. Ústavy a normy ústavního charakteru*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 89. ISBN 80-210-0859-8.

Jako poslední byla v tomto nařízení upravena politická práva. Plná politická práva náležela říšskému občanovi, který mohl také volit a zastávat veřejné funkce. Naopak židům tato práva nenáležela. Specificky zde byli upraveni židovští úředníci a učitelé. Úředníci měli vstoupit 31. prosince 1935 do výslužby, kdežto učitelé mohli stále učit na židovských školách až do té doby, než bude školní systém reorganizován.⁵¹

Další nařízení se nesla stále v podobném duchu – byla v nich stále více omezována práva židovského obyvatelstva ve specifických částech společenského života. Např. druhé nařízení podrobněji upravovalo postavení úředníků a lékařů a třetí stanovovalo práva a povinnosti židovských podniků.

4.3.2 Zákon o ochraně německé krve a německé cti

„Proniknut poznáním, že čistota německé krve je předpokladem další existence německého lidu, a prodchnut neochvějnou vůlí zabezpečit německý národ pro všechnu budoucnost, usnesl se říšský sněm jednohlasně na následujícím zákoně.“⁵² Tímto ideologickým a rasistickým úvodem začíná zákon o ochraně německé krve a německé cti, který je oproti předchozímu zákonu již konkrétnější co do příkazů a zákazů namířených vůči židům. Jeho cílem je zabránění smíšeným vztahům mezi příslušníky německé nebo příbuzné krve s židy. Představoval tedy citelný zásah (nejen) do rodinného práva.

Sňatky mezi výše zmíněnými skupinami byly přísně zakázány (§ 1), stejně jako mimomanželský styk (§ 2). Pokud bylo manželství uzavřeno protizákonně (nebo např. v cizině), bylo neplatné. Dalším omezením byl zákaz zaměstnávání státních příslušnic německé nebo druhově příbuzné krve mladší 45 let židem (§ 3). Kromě toho se židům zakázalo vztyčovat říšské vlajky a používat říšské barvy (§ 4). Židovské barvy byly naopak povolené.

Tresty za porušení předchozích ustanovení jsou uvedeny v § 5 – káznice hrozí tomu, kdo porušil zákaz manželství; káznicí nebo věznicí bude potrestán muž, který

⁵¹ Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz (14.11.1935). In: [verfassungen.de](http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsbuerger35-v1.htm) [online]. Dostupné z: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsbuerger35-v1.htm>

⁵² SCHELLE, Karel a Eduard VLČEK. *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva II. Ústavy a normy ústavního charakteru*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 90. ISBN 80-210-0859-8.

porušil zákaz mimomanželského styku. Za skutky uvedené v § 3 a v § 4 hrozí dané osobě vězení až do jednoho roku a peněžitá pokuta (příp. jen jeden z těchto trestů).⁵³

Jelikož bylo manželství pro nacisty důležitý institut, byly vydávány další prováděcí předpisy upřesňující a rozšiřující tento zákon – do roku 1943 byl zákon doplněn o 13 prováděcích zařízeních.⁵⁴ Z manželství totiž vzniká základní složka národa – rodina. Aby se německý národ ochránil proti cizí krvi, která by následně poškozovala celé společenství po další generace, byly stanoveny detailní podmínky pro uzavírání sňatků. Především na toto se zaměřovalo první prováděcí nařízení k výše zmíněnému zákonu ze 14. listopadu 1935 (*Erste Verordnung zum Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre*).

Nařízení hned v začátku zakazuje sňatek mezi židy a židovskými míšenci, kteří mají jednoho úplně židovského prarodiče a následně také mezi židovskými míšenci, kteří mají jednoho úplně židovského prarodiče. Pokud židovský míšenec se dvěma židovskými prarodiči hodlá uzavřít sňatek se státním příslušníkem německé nebo druhově příbuzné krve, potřebuje k takovému jednání svolení říšského ministra vnitra a zástupce Vůdce. Při rozhodování o povolení jsou zohledňovány fyzické, psychické a osobnostní vlastnosti žadatele, také délka pobytu jeho rodiny v Německu, účast jeho samotného nebo jeho otce v první světové válce a rodinná anamnéza. Žádost o schválení daného manželství musí být podána k nejvyššímu správnímu úřadu, v jehož obvodu má žadatel bydliště nebo místo obvyklého pobytu.

Dále byla podle tohoto nařízení zakázána manželství mezi osobami, u jejichž potomků je pravděpodobné, že by ohrožovali čistotu německé krve. Do této kategorie by se tedy dali zařadit Romové, černoši či Asiaté. „Pojistkou“ proti nechtěným manželstvím bylo lékařské potvrzení, kterým musel každý snoubenec prokázat, že neexistuje překážka k uzavření manželství.⁵⁵

Kromě manželství se nařízení zabývalo též mimomanželským stykem, kterým je dle tohoto předpisu pouze pohlavní styk. Zakázaný je (kromě případů uvedených

⁵³ Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre (15.09.1935). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentArchiv.de/ns/nbgesetze01.html>

⁵⁴ ŠIMÍČEK, Petr. Norimberské zákony z roku 1935. In: *Moderní dějiny* [online]. 2009 [cit. 2016-01-23]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/norimberske-zakony-z-roku-1935/>

⁵⁵ Podrobněji je tento institut upraven v zákoně o zdravém manželství

v zákoně) také mezi židy a židovskými míšenci, kteří mají jednoho úplně židovského prarodiče. Jako poslední se toto nařízení věnuje definici židovské domácnosti – tedy té, v jejímž čele stojí židovský muž. Stanoveny byly podmínky pro zaměstnávání žen německé nebo příbuzné krve. Povoleno to bylo pouze v případě, že žena dosáhla k 31. prosinci 1935 věku 35 let.⁵⁶

4.3.3 Zákon o říšské vlajce

Zákon o říšské vlajce, jak už jeho název napovídá, stanovuje hlavní náležitosti týkající říšské vlajky a národních barev. Dle čl. 1 jsou říšskými barvami černá, bílá a červená. Tyto barvy byly využívány pro dekorační a propagandistické účely a měly zvyšovat účinnost nacionalistických tlaků. Čl. 2 upravuje říšskou vlajku, na níž je vyobrazena svastika (hákový kříž). Symbol strany se tedy povýšil na symbol celého státu. Přesnou formu vlajek určuje Vůdce a říšský kancléř. Jako poslední je v zákoně stanovena pravomoc říšského ministra vnitra k vydávání předpisů sloužících k doplnění tohoto zákona (pokud to není určeno říšskému ministru války).⁵⁷

První krátké prováděcí nařízení mělo pouze dva paragrafy a uvádělo sankce za porušení daného zákona – odnětí svobody a pokutu.⁵⁸ Druhé prováděcí nařízení stanovovalo již podrobnější pravidla pro zacházení s říšskými vlajkami. Ty se podle tohoto předpisu mohly vyvěšovat pouze ve dny, kdy se vlajky pravidelně vyvěšují (příp. mohla být povolena výjimka). Pro vyvěšování vlajek byly taxativně stanoveny tyto dny: 18. leden – den založení Říše, 30. leden – den národního povstání, 5. neděle před velikonoce – den hrdinů, 20. dubna – den narozenin Vůdce a říšského kancléře, 1. května – svátek německého národa a 1. neděle po Michalu – den dožíněk. Dále byly upraveny zákazy vyvěšování vlajek (např. církevní) a národních barev.⁵⁹

⁵⁶ Erste Verordnung zur Ausführung des Gesetzes zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre (14.11.1935). In: www.verfassungen.de [online]. Dostupné z: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/blutschutz35-v1.htm>

⁵⁷ Reichsflaggengesetz (15.09.1935). In: [documentArchiv.de](http://www.documentArchiv.de) [online]. Dostupné z: http://www.documentArchiv.de/ns/1935/flaggen1935_ges.html

⁵⁸ Erste Verordnung zur Durchführung des Reichsflaggengesetz (24.10.1935). In: www.verfassungen.de [online]. Dostupné z: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsflagge35-v1.htm>

⁵⁹ Zweite Verordnung zur Durchführung des Reichsflaggengesetz (28.08.1937). In: www.verfassungen.de [online]. Dostupné z: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsflagge35-v2.htm>

4.4 Radbruchova formule

Po skončení druhé světové války a porážky nacionálního socialismu se Německo muselo vypořádat s mnoha tíživými problémy, které přinesly roky totalitní nadvlády. V souvislosti s právem se vybízela především otázka, jak je možné, že bylo právo zneužito k páčání tolika nelidských zločinů. Dopustili se právníci, soudci a další osoby toto právo praktikující „zrady“ zákona, nebo ne?

Odpověď na otázku, zda právníkový stav (tedy především právní teoretici a soudci) selhal, se snažil zformulovat Gustav Radbruch, významný právní filosof 20. století. Cílem jeho práce bylo nalézt rovnováhu mezi právním pozitivismem a přirozeným právem. Pozitivismus byl totiž ten nejzásadnější prvek v argumentaci osob, které byly po válce obviněny ze zločinů – nejvyšším zákonem byla Hitlerova vůle, takže bylo nutné jednat v jejím rozsahu a vymezení, ačkoliv nemusela být v souladu se spravedlností nebo jejich morálním cítěním. Pokud bychom s tímto tvrzením souhlasili, jediný, kdo by nesl odpovědnost za skutky spáchané za trvání Třetí říše, by byl sám Adolf Hitler. Toto tvrzení je samo o sobě absurdní a nespravedlivé, což potvrdil i Norimberský tribunál⁶⁰, který po válce soudil celkem 22 předních nacistických osobností a také organizace (NSDAP, SS, gestapo) jako viníky spáchaných zvěrstev. Tribunál právo soudit tyto osoby zdůvodnil zejména mezinárodním a také přirozeným právem.

Radbruch se s problémem vypořádal zdůrazněním role přirozeného práva: *„Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou patrně lze řešit jedině tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, pokud je obsahově nespravedlivé a neúčelné, vyjma toho, jestliže rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne tak nesnesitelné míry, že zákon musí jako „nenáležitě právo“ (unrichtiges Recht) spravedlnosti ustoupit.“*⁶¹ Z této definice lze vyvodit, že hlavní roli hraje především kvůli právní jistotě pozitivní právo, a to i v tom případě, že je nespravedlivé. Podstatná je však výjimka z tohoto pravidla – nesnesitelná míra rozdílnosti mezi pozitivním právem a spravedlností. V tom případě je dána přednost přirozenému

⁶⁰ Soudní tribunál zasedal, jak už název napovídá, v Norimberku a trval od 14. listopadu 1945 až do 1. října 1946. Předsedou byl Geoffrey Lawrence a dále se jej účastnili čtyři žalobci z Francie, SSSR, USA a Anglie. Obžaloba se týkala čtyř bodů – účast na spiknutí za účelem zmocnění se vlády nad světem, zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti.

⁶¹ KOSEK, Jan. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2011, s. 296. ISBN 978-80-7363-312-7.

právu. Problematický může být samotný pojem „nesnesitelná míra“. Kdo a jak určuje hranici, co ještě snesitelné je a co už není?

I přesto, že je dnes Radbruchova formule mnohými zpochybňována, v poválečné době, kdy bylo potřeba se s nacistickým právem nutně vyrovnat a opětovně nastolit důvěru v systém práva, měla svůj význam – navrhla, jak se se spáchanými zločiny vypořádat. Do právní praxe pronikla prostřednictvím soudů, které se na ni při procesech týkajících se nacistického práva odvolávaly⁶². Příkladem může být rozsudek Spolkového soudního dvora z roku 1951, jímž byl odsouzen velitel praporu, který zastřelil dezertujícího vojáka. Obžalovaný se odvolával na tzv. Himmlerův katastrofický rozkaz, podle něhož bylo možné každého vojáka na útěku zastřelit. Spolkový soudní dvůr ale označil toto jednání za protiprávní právě s odvoláním na zmíněnou formuli – zbavení jiného člověka života bez řádného soudního procesu odporuje základním právům, a tak daný dokument není právní normou a jednání podle něj je protiprávní.⁶³

Jak již bylo zmíněno, s Radbruchovou formulí mnoho právních osobností nesouhlasí. Z českého prostředí se k ní velmi odmítavě vyjádřil Tomáš Sobek: „*Radbruch se na celé čáře mýlil, když si myslel, že heslo „Zákon je zákon.“ bylo principem fungování nacistické právní praxe. Jestli něco bylo nacistům zcela cizí, byl to zejména princip zákonnosti*“⁶⁴ Jak bylo vymezeno v části věnované pramenům práva, pro Třetí říši byly typické nové prameny práva, které zcela zastínily tradiční psané prameny práva. Hlavní byl vždy názor Vůdce a nacistická ideologie, a zda to bylo podloženo právními předpisy, nebylo podstatné. Nikdo si nedovolil zpochybnit daná tvrzení a podřízení pouze loajálně následovali příkazy autorit. Už z tohoto je zřejmé, že ospravedlňovat stav práva v Německu pozitivním právem a výchovou v něj, není správné. Stejný názor o antipozitivnosti nacistického práva jako Sobek zastávají i další světoví odborníci – např. Bernd Rüthers, Arthur Kaufmann, Ernst Fraenkel či Hubert

⁶² Kromě Spolkového soudního dvora Radbruchovu formuli aplikoval např. i Spolkový ústavní soud ve své judikatuře, když v roce 1968 posuzoval nařízení k zákonu o říšském občanství, kterým byl emigrovaným židům zabaven majetek a odejmuto občanství. Rozpor tohoto nařízení se spravedlností dosáhl nesnesitelné míry, a tak bylo neplatné ex tunc a emigranti mohli zpětně požadovat navrácení majetku zanechaného v tehdejším nacistickém Německu.

⁶³ KOSEK, Jan. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právnické souvislosti stereotypů a předsudků*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2011, s. 297. ISBN 978-80-7363-312-7.

⁶⁴ SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. 1. vyd. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 329. ISBN 978-80-87439-03-6.

Rottleuthner, který prohlásil, že: „*pozitivismus byl pro nacisty jednoznačně pejorativním označením.*“⁶⁵

Osobně je mi blízký názor Herberta Harta, který s Radbruchem také nesouhlasí, avšak oproti předchozím autorům vnáší do problému otázku morálky. Osobní morálka je dle něj tím nejpodstatnějším kritériem správného jednání. V podstatě je tedy jedno, zda určitý zákon označíme jako platné, nebo neplatné právo, důležité je, jestli má být prakticky dodržen. Pokud je dle mého morálního cítění předpis nesnesitelně nespravedlivý, mám morální povinnost se mu vzepřít. Tato povinnost přebije i právní povinnost zákon dodržovat.⁶⁶

4.5 Právní řád ČR vs. nacismus

Ve 30. a 40. letech minulého století se začínající demokratické Německo přeměnilo na totalitní stát, v němž nebyla respektována lidská práva, vlády se ujala jedna radikální politická strana a rozpoutala se válka a genocida určité části populace.

Tato část práce je v souvislosti s výše uvedeným věnována několika otázkám zaměřujících se na to, jestli by se něco podobného mohlo stát také v současné České republice (dále jen „ČR“), nebo by zafungoval princip obranyschopné demokracie a stát by se ubránil. Zda se tedy demokratický systém dokáže vypořádat s ochranou základních principů demokratického uspořádání navzdory vůli lidu, jakkoliv to může znít paradoxně.

Mohla by NSDAP (či jí podobná strana) v ČR vzniknout a existovat?

NSDAP v Německu existovala mnoho let, během nichž rozšířila svou členskou základnu a stala se z malé strany tou jedinou vládnoucí. V ČR je politický systém „*založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů.*“⁶⁷ Všichni občané mají právo zakládat takovéto politické

⁶⁵ SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. 1. vyd. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 330. ISBN 978-80-87439-03-6.

⁶⁶ SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. 1. vyd. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 365-366. ISBN 978-80-87439-03-6.

⁶⁷ Čl. 5 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

strany a hnutí a sdružovat se v nich. Omezit výkon těchto práv je možné jen v určitých případech (stanovených zákonem), kdy se jedná o bezpečnost státu, ochranu veřejné bezpečnosti, veřejného pořádku, předcházení trestným činům a ochranu práv a svobod druhých osob.⁶⁸

Podrobnostem je věnován samostatný zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích, v němž je pro řešení naší otázky podstatný § 4, ve kterém je uvedeno: „*Vznikat a vyvíjet činnost nemohou strany a hnutí,*

a) které porušují ústavu a zákony nebo jejichž cílem je odstranění demokratických základů státu,

b) které nemají demokratické stanovy nebo nemají demokraticky ustanovené orgány,

c) které směřují k uchopení a držení moci zamezujícím druhým stranám a hnutím ucházet se ústavními prostředky o moc nebo které směřují k potlačení rovnoprávnosti občanů,

d) jejichž program nebo činnost ohrožují mravnost, veřejný pořádek nebo práva a svobodu občanů.“⁶⁹

Pouze na základě tohoto paragrafu lze tvrdit, že NSDAP (či obdobná strana) by dle českého práva nemohla vzniknout, ani existovat. Jaký by však byl postup, pokud by strana mohla vzniknout a zákon byl porušen až poté? Zmíněný zákon o politických stranách upravuje institut pozastavení činnosti a rozpuštění strany (§ 13-14). V případě, že by byl dán důvod k jednomu z těchto kroků, rozhoduje o něm Nejvyšší správní soud na návrh vlády (příp. prezidenta republiky). Politická strana již byla v ČR zrušena – Dělnická strana v roce 2010; především kvůli tomu, že její program směřoval k nesnášenlivosti a ke snaze omezovat lidská práva a svobody určitých skupin obyvatelstva a také kvůli návaznosti na německý nacionální socialismus (co se týče programové podobnosti a používané symboliky).⁷⁰

⁶⁸ Čl. 20 ústavního zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

⁶⁹ § 4 zákona č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích

⁷⁰ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 17. února 2010, sp. zn. Pst 1/2009-348. Dostupné z: http://www.nssoud.cz/docs/Delnicka_strana_original.pdf

Bylo by možné změnit demokratickou formu vlády?

NSDAP se v tehdejší Výmarské republice podařilo uchopit moc a z demokratického uspořádání vytvořit totalitní stát. Dokázala by se demokracie v České republice tomuto kroku ubránit? Existují nějaké ochranné mechanismy, které zabraňují narušení demokratického charakteru státu?

Jak Ústava České republiky, tak i Listina základních práv a svobod se ve svých textech hlásí k demokratickému právnímu státu a v Ústavě je navíc uvedeno, že změna podstatných náležitostí demokratického právního státu je nepřipustná, stejně jako výklad právních norem, který by se snažil odstranit či ohrozit základy demokratického státu.⁷¹

Oba zmíněné právní předpisy jsou předpisy nejvyšší právní síly a jako takové mohou být dle Ústavy měněny pouze za splnění podmínek, které jsou přísnější, než je to v případě změny běžných zákonů. Samotná Ústava může být doplňována nebo měněna jen ústavními zákony⁷², což eliminuje skryté netransparentní změny. Navíc je k přijetí ústavního zákona vždy potřeba souhlas tří pětinové většiny všech poslanců a tří pětinové většiny přítomných senátorů.⁷³

Výše zmíněné limity změny ústavních zákonů jsou formální, avšak je nutné se věnovat i těm materiálním, které se zabývají samotným obsahem návrhu o změně. Podle tohoto kritéria musí být splněn požadavek z čl. 9 odst. 1 Ústavy, tedy, že není přípustné změnit podstatné náležitosti demokratického právního státu. Termín „podstatné náležitosti demokratického právního státu“ není v ústavním pořádku nikde definován, avšak je zřejmé, že účelem tohoto ustanovení je zamezení možnosti změny (resp. zrušení) demokracie.⁷⁴

Ochrana je tedy určena jak proti neústavním násilným pokusům o změnu systému, tak i proti těm, které byly učiněny na základě rozhodnutí orgánů veřejné moci.

⁷¹ Čl. 9 odst. 2,3 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

⁷² Čl. 9 odst. 1 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

⁷³ Čl. 39 odst. 4 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

⁷⁴ KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 108-109. ISBN 978-80-7380-140-3.

5. Sociálně psychologické jevy ve Třetí říši

Poslední část diplomové práce je věnována sociálně psychologickým jevům, konkrétně autoritě a konformismu. V rámci těchto dvou jevů bylo provedeno mnoho výzkumů, díky kterým je možné pochopit, proč se v nacistickém Německu udála taková zvěrstva a proč běžné obyvatelstvo i zainteresovaní jedinci (vojáci, dozorcí v koncentračních táborech, úředníci organizující vraždy židů atd.) jednali způsobem, který je v dnešní době jen těžko pochopitelný a tedy často odsuzovaný. Všechny odsoudit a myslet si, že nám by se nic podobného nikdy stát nemohlo, že jsme dostatečně psychicky odolní a máme silné morální zásady, je jednoduché. Bohužel milné. Následující řádky mají za cíl obecně nastínit problematiku autority a konformismu, avšak důraz bude kladen na „praktickou“ část – tedy především na jejich projevy v Německu a na výzkumy, které dokazují, že i „normální“ člověk je v určitých situacích schopen konat činy, které by běžně nedělal a odporovaly by jeho přesvědčení. Smířit se s tímto faktem je komplikované, avšak nezbytné.

Samotnou sociální psychologii lze podle Krecha, Crutchfielda a Ballacheye definovat tak, že je to: „*věda o interpersonálních behaviorálních událostech. Cílem sociální psychologie je odvodit zákony vývoje, změn a povahy interpersonálních behaviorálních událostí.*“⁷⁵ Předmětem sociální psychologie je tedy zjednodušeně zkoumání toho, jaký vliv mají lidé na názory, postoje a chování ostatních.

5.1 Konformismus

Konformismus je často v negativním smyslu spojován s dřívějšími (i současnými) totalitními režimy a má mezi lidmi většinou negativní vyznění. Konformismus jako přizpůsobení se skupině či převažujícímu názoru, není jen špatný. Resp. jeho dělení na špatný/dobry je celkově nesprávné. Konformní člověk může být jak nemyslicí osoba poslouchající a plnící jakékoliv rozkazy, tak i osoba, která se dokáže skvěle přizpůsobit pracovnímu kolektivu, zapadnout a stát se oblíbeným. Naopak nonkonformista může být jak silná osobnost s vlastními názory, tak i podivín distancující se od společnosti.

⁷⁵ KOSEK, Jan. *Člověk je (ne)tvor společenský: kapitoly ze sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004, s. 32. ISBN 80-7203-591-6.

Stejně jako v jiných částech sociální psychologie, i v tomto případě se člověk snadno přesvědčí, že jeho ideje, zásady a vysoké mínění o něm samotném mohou být jednoduše zbořeny. Podlehnutí nátlaku skupiny je jednodušší, než by se na první pohled zdálo a tento faktor má za následek markantní změnu chování, jak bude demonstrováno v části věnované pokusům a také konkrétním případům konformismu v nacistickém Německu.

Jednou z nejdůležitějších otázek, které se v souvislosti s tímto tématem objevují, je to, do jaké míry jedinec, který podlehne skupinovému tlaku, skutečně přehodnotí své názory. Chová se konformně, aby „zapadl“, nebo reálně mění své názory? Odpověď samozřejmě není jednoznačná – v podstatě existují tři důsledky vlivu skupin:

- Podrobení se (podlehnutí) – v tomto případě se názory ve své podstatě nemění, jedinec své chování navenek upravuje tomu skupinovému kvůli odměně nebo naopak pro zabránění trestu. Z toho vyplývá, že osoba si tlak zvenku a důvod svého chování uvědomuje, a podrobení se je tak nejméně trvalé. Pokud již osoba není ničím motivována, vrátí se zpět k vlastním názorům. Příkladem tohoto podlehnutí ve celospolečenské rovině je doba reálného socialismu. Ačkoliv je tento stav nejméně trvalý, nelze jej označit za nejméně významný.
- Identifikace – identifikace je už vztah k přebíraným názorům silnější. Jedinec se tak chová proto, aby se určité skupině, v níž věří či ji přímo obdivuje, zalíbil. Je tedy zřejmé, že i hodnoty a názory skupiny jsou pro osobu lákavé a začíná jim více věřit.
- Internalizace – internalizace má na jedince nejtrvalejší efekt. Hodnoty skupiny přejímá do svého hodnotového systému a bere je za své.⁷⁶

5.1.1 Vybrané experimenty z oblasti konformismu

Jedním z prvních, kdo se studiem konformity zabýval, byl americký sociální psycholog Muzafer Sherif, Jeho pokus z roku 1936 byl založen na autokinetickém efektu, což je iluze pohybu světla v temné místnosti. Jeho cílem bylo zjistit, jak se lidé nechají ovlivnit ostatními v rozsahu pohybu, který je pro každého zcela individuální

⁷⁶ KOSEK, Jan. *Člověk je (ne)tvor společenský: kapitoly ze sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004, s. 121-127. ISBN 80-7203-591-6.

a subjektivní, jelikož se jedná pouze o iluzi. Když byly subjekty zavřeny v místnosti sami, jejich odpovědi na rozsah pohybu se ustálily v rozmezí 2-6 palců. V další fázi experimentu byla do místnosti umístěna celá skupina osob, která měla odpovídat na stejnou otázku. Bylo zjištěno, že ti, kteří dříve odhadovali rozsah na 6 palců, se snížili zhruba ke 4 palcům, naopak ti, kteří hádali 2 palce se posunuli výše, také na 4 palce. Sherif se po skončení experimentu respondentů ptal, zda byli ovlivněni názory ostatních. Většina z nich to popřela, avšak výsledky prokazují opak – lidé se snažili být více konformní a přizpůsobit se skupinové normě.⁷⁷

Další významnou osobností zabývající se konformismem byl Solomon Asch, který Sherifův experiment kritizoval – jelikož nebylo možné situaci jednoznačně posoudit, lidé se klonili ke skupinovému rozhodnutí. Domníval se, že pokud by mínění skupiny bylo jasně nesprávné, jednotlivci by se rozhodovali individuálně a nenechali by se ostatními ovlivnit. Na tomto tvrzení postavil svůj experiment. Jeho účastníkům bylo řečeno, že budou součástí zkoumání vizuálního rozlišování. Asch postavil před stůl pět studentů, z nichž však čtyři byli jeho spolupracovníci a pouze poslední byl subjektem zkoumání. Úkolem všech studentů bylo určit, která ze tří úseček je stejně dlouhá jako vzorová úsečka. Několik kol spolupracovníci odpovídali správně a odpovědi posledního studenta byly též správné. Poté se situace změnila – všichni čtyři odpověděli nesprávně a čekalo se, jak se zachová zkoumaná osoba, která reálně dokáže určit správnou odpověď. Bude si stát za tím, co doopravdy vidí, nebo podlehne skupině a zvolí též špatnou odpověď?

Dle výsledků experimentu v celé třetině případů praví studenti podlehli skupině a zvolili stejnou (tedy špatnou odpověď). Plných 75% zkoumaných osob se kvůli skupinovému názoru rozhodlo špatně minimálně jednou. Je zajímavé, že chybovost u osob, které byly testovány samostatně, byla menší než 1%. Z výše uvedeného vyplývá, že lidé jsou schopni odmítnout i to, co vidí na vlastní oči, pokud by tento názor stál proti skupině.⁷⁸

⁷⁷ DEWEY, Russell. Sherif (1936): Group Norms and Conformity. In: *Psychology: An Introduction* [online]. 2007 [cit. 2016-02-25]. Dostupné z: http://www.intropsych.com/ch15_social/sherif_1936_group_norms_and_conformity.html

⁷⁸ COON, Denis a MITTERER John. *Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior*. 13. vyd. Belmont: Cengage Learning, 2012, s. 562. ISBN 1133711685

Díky těmto a dalším experimentům mohli sociální psychologové určit, které faktory ovlivňují konformitu ve skupině:

- Velikost skupiny – zjednodušeně lze říci, že čím větší skupina bude, tím větší vliv na jednotlivce bude mít. V případě, že by proti sobě v rozhodování stáli pouze dva lidé, je pravděpodobné, že budou odpovídat sami za sebe a nebudou brát ohledy na odpovědi toho druhého. Pokud se však skupina zvětší, jednatel bude pociťovat větší tlak, což způsobí změnu jeho chování ve prospěch skupiny. Některé výzkumy dokázaly, že toto pravidlo nelze uplatňovat do nekonečna, v určitém stádiu nastane stav, kdy se i přes zvyšující velikost skupiny konformní jednání již nijak nemění.
- Jednomyslnost – pokud skupina není plně jednotná a někteří její členové (příp. pouze jeden) projeví odlišný názor, dojde tím ke zmenšení vlivu skupiny na danou osobu a ta je schopna projevit nesouhlas, i když názor zbytku skupiny zůstává opačný.
- Přitažlivost skupiny - jedinci, které skupina přitahuje a přejí si být jejími členy akceptováni, jsou více náchylní ke konformnímu chování, než ti, kterým na skupině tolik nezáleží.
- Závazek k budoucí interakci – členové skupin jsou více přizpůsobiví vůči jejím normám v případě, že vztah se skupinou je trvalejšího charakteru. Např. i přesto, že někdo nemá rád své spolupracovníky, bude se snažit zapadnout do skupiny, protože v dané společnosti chce i nadále pracovat.⁷⁹

Konformita jedince je ovlivňována jak faktory situačními, tak i faktory osobnostními. O tom, zda mají větší vliv podmínky okolí, nebo osobnost a dispozice samotného jedince a jaký je mezi nimi vztah, se vedou stále diskuze. Zastáncem silného vlivu situačních faktorů byl mimo jiné americký psycholog Philip Zimbardo, který věřil, že lidské činy jsou ovlivňovány především nastavenými rolemi, pravidly, uniformami, anonymitou, stereotypy, přítomností jiných osob atd. Na základě toho vytvořil v roce 1971 známý Standfordský vězeňský experiment, který se stal jedním z nejznepokojivějších pokusů v dějinách psychologie. Zimbardo se svými studenty

⁷⁹ DELAMATER, John, Daniel MYERS a Jessica COLLETT. *Social Psychology*. 8. vyd. Boulder: Westview Press, 2014, s. 450-453. ISBN 978-0-8133-4951-0.

vybudoval v podzemní Standfordské univerzity vězení, v němž byly 24 studentům přiděleny role dozorců a vězňů. Cílem bylo ověřit hypotézu, zda jsou situační faktory silnější než individuální dispozice jedinců. Z toho důvodu se vybírali pouze takoví studenti, kteří byli zcela duševně zdraví, inteligentní a bystří. Jen tak mohlo být zaručeno, že pokud se jejich chování změní, bude to vlivem dané situace ve simulovaném vězení. Vězeňské prostředí si Zimbardo vybral proto, že pro něj představovalo extrémní prostředí, v němž jsou vztahy silně spojeny s mocí a důstojností těch, kteří mají zahanbující postavení (tedy vězňů).

První den experimentu neprobíhal podle představ a po jeho skončení si Zimbardo myslel, že jej bude muset předčasně ukončit. I když se předpokládalo, že se subjekty budou se svými rolmi sžívat pozvolna, stráže se cítily trapně, žertovaly spolu a smály se. Impulzem pro změnu se stala až vzpoura vězňů následujícího rána. Dozorci se Zimbarda ptali, co mají dělat a ten jim odpověděl, že je to jejich vězení, tak ať to vyřeší dle svého (fyzické násilí bylo ale od počátku experimentu zakázáno). Tímto se studenti-dozorci dostali do svých rolí a povstání potlačili. Následně začali vězně i mučit takovými způsoby, u nichž je jen těžko uvěřitelné, že na ně přišli zdraví jedinci během tak krátkého času – hladovění, psychické ponižování, trestání ostatních za chyby jednotlivce, odpírání spánku, nelidské toalety, nucení k udavačství, vyvolávání silné nejistoty atd. V důsledku toho se po pouhých 36 hodinách zhroutil první vězeň a následující dny další a další. Pokus byl neplánovaně ukončen už po pěti dnech na nátlak přítelkyně samotného Zimbarda (nynější manželky), která se byla na experiment podívat a to, co viděla, jí velmi rozrušilo a rozčílilo. Díky rozhovoru s ní si Zimbardo uvědomil, že byl sám vtažen do role, nedokázal být zcela objektivní a dopustil, aby se děly nesprávné věci.

Po konci experimentu se jeho účastníci několikrát sešli, aby prodiskutovali, co se ve vězení stalo. Na žádného z nich prý dané události neměly negativní vliv do budoucna. Podle Zimbarda spíše poznali sami sebe, zjistili, jak se chovali v situaci, kdy měli moc a mohli se z tohoto poučit. Životy několika z nich se však vlivem experimentu rozhodně změnilo – např. první zhroutil student Doug Korpi nyní pracuje jako psycholog ve věznici a další účastník je předním právníkem v oblasti vězeňství. Svou negativní zkušenost tedy využili, avšak vytěžili z ní něco pozitivního.

Co experiment prokázal? Situační faktory, které byly silně podceňovány, jsou velice důležité. Sám Zimbardo připouští, že vliv situace nemusí být určující, ale rozhodně by mu měla být věnována pozornost. Protože jak se ukázalo, stačí změnit situaci, v níž se člověk nachází, určit mu novou roli a jedinec jedná úplně jinak, než by sám předvídal. Je nutné si uvědomit, že důstojnost a silná vůle jednotlivce je silně ovlivnitelná zvenčí, ačkoliv si to mnoho lidí nepřipouští. Pokud se však budeme snažit o opak, můžeme se na takovéto situaci připravit a stát se vůči nim odolnější.⁸⁰

Jen pro zajímavost je dobré doplnit, že Zimbardo se poslední roky věnoval výzkumu hrdinství, což silně souvisí s konformismem a autoritou, avšak v tomto případě se jedná o „pozitivnější“ stranu problému.

5.1.2 Konformismus v nacistickém Německu

Tato podkapitola je věnována konkrétním událostem, které demonstrují konformní chování osob v nacistickém Německu. Konformismus je nejčastěji spojován s chováním běžných obyvatel Německa, kteří dle kritiky nevystoupili proti Hitlerovi a nacistům a jen mlčeli a zůstali nečinní. Po převzetí moci ve státě nacisty se pro občany stala strana ztělesněním státu (propaganda měla na tento názor také silný vliv). Ti, kteří by se chtěli vzepřít novým poměrům, by byli společensky odsouzeni a vyloučeni – odpor proti Hitlerovi znamenal vlastně odpor vůči celému Německu. A takovéto chování si kdekdo rychle rozmyslel. Avšak konformismus nalezneme i v armádě, u policie či u úředníků. Podrobněji zde bude popsán případ 101. záložního policejního praporu, jehož příběh je dle mého jedním z nejmarkantnějších projevů konformismu. Dokládá, že i běžní jedinci bez sklonů k násilí se mohou vlivem skupiny dopustit sadistických jednání, která by je v běžném životě ani nenapadla. Předchozí věta však není omluvou pro jejich protiprávní a mnohdy brutální chování. Jakkoliv měla na jejich chování vliv daná situace a ostatní osoby, jedinec je za své chování zodpovědný. Vždy je možné se zachovat správně, avšak není to úplně snadné. Cílem následujících řádků je spíše vysvětlit, proč takto osoby jednaly, proč se někdo dokázal chovat morálně, ale většina bohužel ne.

⁸⁰ TŘEŠŇÁK, Petr. Měl jsem to zastavit dřív: S Philipem Zimbardem o zlu v nás, ochraně sojek a výchově hrdinů. *Respekt*. Praha: Economia, 2011, 2011(41), 46-51. ISSN 0862-6545.

Převážná část informací je čerpána z knihy *Obyčejní muži* od Christophera Browninga, který zpracoval podrobnou studii týkající se zmíněného 101. praporu. Díky archivním dokumentům a soudním záznamům poskládal až neuvěřitelný příběh o „obyčejných mužích“, kteří se dopustili masového vraždění desítek tisíc židů a odesílání dalších desetitisíců do koncentračních táborů.

To, že tato zvěrstva spáchali příslušníci pořádkové policie je velice podstatné. Ke konci třicátých let, kdy se už schylovalo k válce a bylo tak zřejmé, že muži budou povolováni do armády, se policie výrazně rozrostla. Pro muže představovala možnost, jak být osvobozen od služby v armádě a válku přečkat v relativní bezpečí – policejní prapory byly zakládány regionálně a pravděpodobnost jejich budoucího začlenění do *weermachtu* byla minimální. Taková byla situace před válkou. Avšak německé válečné úspěchy vyvolaly potřebu nasazení více sil na dobytých územích a tyto síly představovala právě policie.⁸¹

Z výše uvedeného a dalších záznamů lze příslušníky policie charakterizovat povětšinou jako běžné muže ve středním věku nechtějící bojovat ve válce, snažící se žít běžným životem se svými rodinami. Jen 20% z nich bylo členy NSDAP. Celý 101. záložní policejní prapor, který byl do Polska převelen v červnu 1942, se skládal z cca 500 osob, jimž velel major Wilhelm Trapp. Nikdo z nich v té době netušil, jaký úkol na ně čeká.

Rozkaz zněl následovně – místo v té době běžnějšího přesídlení všech židů, měli být z vesnice Józefów přemístěni jen práceschopní muži. Zbylí – tedy staří, děti a ženy, měli být bez milosti na místě zastřeleni. Tuto informaci obdržel major Trapp několik dní před samotnou akcí. Ihned ji sdělil dále svým velitelům rot, kteří ji předali zase dále důstojníkům praporů. V tomto okamžiku můžeme nalézt první odpor proti konformismu a autoritě – jeden poručík jasně prohlásil, že se takové akce účastnit nebude a požádal o přeložení. Tak se i, možná nečekaně, bez problémů stalo. Tato událost se může zdát bezvýznamná, avšak je smutnou pravdou, že onen muž byl jedním z mála, kdo se postavil na odpor.

⁸¹ BROWNING, Christopher R. *Obyčejní muži: 101. záložní policejní prapor a "konečné řešení" v Polsku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002, s. 20-21. ISBN 8072034162.

Zbylé mužstvo se přesné zadání úkolu dozvědělo až na místě masakru, kde jim tuto skutečnost sdělil sám major Trapp. Nevídané je to, co následovalo – svým podřízeným nabídl, že kdokoliv se na splnění tohoto úkolu necítí, nemusí jej plnit. Dalo by se předpokládat, že „obyčejní“ muži charakterizovaní výše, kteří neměli se zabíjením v drtivé většině případů žádné zkušenosti, nabídku přijmou. Bohužel se tak nestalo. Jako první vystoupil z řady vystoupil jeden muž, kterému ihned začal jeho kapitán nadávat, že porušuje soudržnost. Trapp se jej zastal a díky tomu se osmělilo vystoupit z řady ještě deset nebo dvanáct dalších, kteří odevzdali zbraně a masakru se neúčastnili.⁸² Tucet mužů z několika set je ale žalostný výsledek. Navíc je pravděpodobné, že pokud by nevystoupil první, žádný další by nesebral tolik odvahy vyčlenit se z kolektivu a postavit se proti jasně převažujícímu názoru. Z několika výzkumů však vyplynulo, že stačí, aby se v početné skupině vzbouřil většinovému názoru byt' jen jediný člověk. To povede k přehodnocení situace ostatními a zvýší se šance, že nepodlehnu konformismu. Toto samo o sobě je pozitivní zjištění – i jednotlivec má sílu postavit se úspěšně skupině a dopomoci ostatním tento krok učinit také. Avšak to je pravděpodobně to jediné, co lze v souvislosti s událostí v Józefówě označit jako pozitivní.

Proč neodmítlo rozkazy víc než tento mizivý počet z 500 členů mužstva? Prvním důvodem mohl být nedostatek času. Nikdo předem nevěděl, jaký úkol budou muset splnit, a proto jeho zveřejnění a následná nabídka majora Trappa byla pro mnoho z nich opravdu překvapující a než na ni stačili zareagovat, už bylo pozdě. Avšak pravděpodobně tím významnějším činitelem byl právě konformismus, snaha přizpůsobit se, ztotožnit se se skupinou a nevyčleňovat se. Vystoupení z řady znamenalo opuštění relativně nově zformulovaného kolektivu a přiznání slabosti. Jeden policista se vyjádřil takto: „*Když se mě někdo zeptá, proč jsem za prvé vůbec střílel s kamarády, musím odpovědět, že nikdo nechce být považován za zbabělce.*“⁸³ Další muž tuto skutečnost potvrdil, když dosvědčil, že když se snažil vyhýbat vraždění, kolegové jej s opovržením označovali za poseru a slabocha.

Samotný major Trapp, který svým mužům učinil z postavení velitele tak zvláštní nabídku, se vyvražďování vůbec neúčastnil. Dle výpovědí svědků nemohl snést pohled

⁸² BROWNING, Christopher R. *Obyčejní muži: 101. záložní policejní prapor a "konečné řešení" v Polsku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002, s. 56-57. ISBN 8072034162.

⁸³ Tamtéž s. 68.

na páchané krutosti a byl z rozkazů silně rozrušen. Několik osob uvedlo, že jej vidělo i plakat. Svému řidiči prý přímo řekl: „*Až jednou přijde pomsta za tyto židovské záležitosti na zemi, pak prosím za smilování s námi Němci.*“⁸⁴ Majora Trappa nelze tedy považovat za sadistu či antisemitu, který by si liboval v likvidaci židovského obyvatelstva. Jeho poslušnost k autoritám byla však tak silná, že i když byl vnitřně přesvědčen o špatnosti svého chování (i celého praporu) a o absolutní nelidskosti rozkazů, stejně je plnil.

Co v tu samou chvíli dělali policisté, kteří s vykonáním rozkazu souhlasili? Nerozmysleli se, když stáli tváří v tvář svým bezbranným obětem? Židé byli vyháněni ze svých domů a ti, kteří se nemohli hýbat, nebo se pokusili utéct, byli na místě zastřeleni. Práce schopní muži byli přemístěni pryč a zbytek se shromáždil na tržišti. Odtud se po částech odváželi k lesu, kde se odehrávaly všechny popravy – židé si museli lehnout hlavou k zemi a policisté je podle předchozích instrukcí zastřelili ranou do páteře nad lopatkami. V tu chvíli začali někteří policisté přidělení k popravčí četě žádat o uvolnění z této činnosti. Většině z nich bylo vyhověno a dostali jiný úkol. Někteří se začali povinnosti vyhýbat jinak. Schválně stříleli mimo, postupovali pomalu, vymýšleli si jinou práci, prohledávali domy ve vesnici, schovávali se v lese atd. Avšak ani počet těchto mužů nebyl nikterak velký, jednalo se o zhruba 10-20% přímých účastníků vražd.⁸⁵

Mužům, kteří zůstali, bylo umožňováno častější střídání. K tomu dostávali pauzy na cigarety a přidělený alkohol. Hodiny neustálého vraždění se na nich podepisovaly. Někdo nevydržel ani jednu popravu, někdo dvě, jiný klidně dvacet. Problém dělala také nepřesná střelba, když nebyly nasazené bajonety a muži stříleli od oka: „*Střelci byli příšerně potřísněni krví, kousky mozku a úlomky kostí. Viselo jim to z šatů.*“⁸⁶

Masakr, během něhož bylo povražděno na 1 500 židů, trval neuvěřitelných 17 hodin. Poté, co vše skončilo, prapor odjel zpět do svého tábora. Těla obětí byla ponechána na místě, jejich zavazadla spálena a některé cennosti ukradeny (i když se oficiálně nesbíraly). Samotní policisté byli otřesení, naštvaní a zoufalí. O události v Józefówě se ale u praporu dále nemluvilo. Ani ti, kteří u ní nebyli přítomni, ani jeho

⁸⁴ BROWNING, Christopher R. *Obyčejní muži: 101. záložní policejní prapor a "konečné řešení" v Polsku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002, s. 58. ISBN 8072034162.

⁸⁵ Tamtéž s. 71.

⁸⁶ Tamtéž s. 63.

účastníci nechtěli na provedené hrůzy už znovu vzpomínat. Avšak snaha vytěsnit něco takého, byla marná. Psychický stav všech mužů byl opravdu špatný, takže byl prapor následně využíván především k vyklízení ghatt a deportaci. Jen tak mohl být stále funkční součástí v plánech nacistického Německa. Popravám se ale nikdy úplně nevyhnul.

101. záložní prapor se podílel např. na vyvraždění více než tisíce židů v Łomazech. Situace se však od výše popsaného výrazně odlišovala hned v několika ohledech. Především většinu poprav prováděli příslušníci pomocných oddílů Trawniki a policisté měli zajistit pouze shromažďování osob. Tímto opatřením byla snížena psychická zátěž, které by jinak byli policisté opět vystaveni a také měla navodit pocit, že se vlastně ani vraždění neúčastní, pouze shromažďují a hlídají židy. Avšak popravčí při práci silně popíjeli, takže se jejich počet stále zmenšoval, a tak se museli zapojit i policisté, kteří však ani tímto úkolem nebyli tak traumatizováni jako minule. Mohl za to fakt, že židé byli nejprve nahnáni do masového hrobu a až tam postříleni (takže odpadl blízký kontakt vraha s obětí) a také to, že si muži na zabíjení, jakkoliv to může znít surově, zvykli.

Dalším významným rozdílem oproti Józefówu bylo, že nikdo nečelil morálnímu dilematu, které způsobila nabídka majora Trappa. Vzhledem k tomu střelci mohli omlouvat své chování také tím, že nedostali možnost se mu vyhnout a prostě museli splnit rozkazy. Samozřejmě bylo možné se mu vyhnout, ale bylo to mnohem složitější a sami muži museli vyvinout aktivitu. Pouze dva potvrdili, že se střelení vyhnuli a dokonce nechali utéct jednoho žida. Jako poslední zde hrála roli také autorita. Z majora Trappa bylo v Józefówě cítit, že je z rozkazů rozrušen a považuje je za nesprávné. Tím na své lidi tento pocit přenesl. Jelikož se ale dalších akcí neúčastnil celý prapor, ale pouze roty nebo čety, záleželo jen na jejich velitelích, jak se k tomuto problému postaví a co svým podřízeným uloží. Sadističtí antisemitští velitelé tedy mohli jednoduše dopomoci svým mužům stát se otrlými zabijáky.⁸⁷

Tyto dvě události jsou pouze úvodem všech akcí, kterých se 101. prapor účastnil, avšak stačí k demonstraci vykonaných zvěrstev a změně, kterou jeho příslušníci prošli. Automaticky vyvstává otázka, jak je vůbec možné, že se něco takového stalo. A byla bych

⁸⁷ BROWNING, Christopher R. *Obyčejní muži: 101. záložní policejní prapor a "konečné řešení" v Polsku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002, s. 74-81. ISBN 8072034162.

toho schopna já nebo někdo z mých blízkých? Dle Zygmunta Baumana pouze několik osob dokáže zaujmout individuální stanovisko, vyčlenit se ze skupiny a neuposlechnout autoritu. Většina lidí však toto nedokáže a plní pouze nastavené role, což v podstatě dokazuje výše zmíněný text. Policisté nebyli nijak narušení jedinci se sadistickými sklony a stejně spáchali tolik zla. Významný vliv měla poslušnost a konformita, kdy se lidé báli vystoupit ze skupiny, projevit svůj názor a chovat se otevřeně nekonformně (a tím se vystavit negativní reakci skupiny). Situační faktory tedy pravděpodobně převažují nad individuálními psychickými vlastnostmi.

5.2 Autorita a poslušnost vůči ní

Autorita a především poslušnost vůči autoritě jsou další důležité jevy ze sociální psychologie, u nichž nalezneme silné propojení s nacistickým Německem. U konformity vznikalo ovlivňování jednotlivce chováním většiny, kdy se všichni tito aktéři nacházeli v rovnocenném postavení. Tlak na osobu vyvíjený touto skupinou nebyl agresivní – nešlo o snahu ovládat daného člověka, ovlivňovat přímo jeho chování. U mnohých byl tlak vyjadřován pouze svými názory. U autority je tomu naopak. Tento zdroj vlivu na chování člověka má oproti ovlivňovanému jedinci vysoké postavení a přímo říká, jak se má chovat, i když to nemusí korespondovat s jeho přesvědčením.⁸⁸ Je tedy zřejmé, že tento druh ovlivňování jiných je značně agresivnější a účelnější než tomu bylo u problematiky konformity.

Z experimentů uvedených níže, které realizoval především Stanley Milgram, opět vyplývají celkem znepokojivé závěry o chování lidské populace. Pravděpodobně každý si bude říkat, že by autoritě nepodlehl, pokud by se to, co od něj požaduje, rozcházel s jeho morálním cítěním a zásadami. Bohužel tomu tak není a lidé jsou vůči autoritám poslušnější mnohem více, než si myslí. Stejně jako u konformity k této úvaze vede podceňování situačních faktorů a naopak přeceňování těch osobnostních.

Jak je možné, že je tak snadné osoby donutit k poslušnosti? Vliv na to má několik faktorů. Tím prvním je fakt, že člověk se naučil považovat autoritu za důvěryhodnou

⁸⁸ HEWSTONE, Miles a Wolfgang STROEBE. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 484. ISBN 80-7367-092-5.

a spolehlivou. Díky tomu méně přemýšlí o podrobnostech jejího jednání a bere je jako něco samozřejmého, těžko zpochybnitelného. Za poslušnost také ve většině případů přichází odměna – ať je to ve vztahu rodič-dítě, učitel-žák, zaměstnavatel-zaměstnanec. Tento vztah je přítomen v celém našem životě a člověk ví, že je v jeho zájmu chovat se dle pokynů, protože na něj čeká něco pozitivního (sladkosti pro děti, pochvala od učitele, povýšení od zaměstnavatele atd.). Jako další hrají roli psychologické zábrany, které nám jednoduše brání se ve většině případů okamžitě postavit na odpor a neuposlechnout. Třetím podstatným faktorem je přenášení odpovědnosti za své činy – „já za to nemůžu, bylo mi to přikázáno“. Jelikož lidé považují autoritu za sobě nadřazenou, poslechnutím rozkazům nedělají nic špatného, i když to objektivně špatné je. V tu chvíli za výsledky nese odpovědnost pouze daná autorita. S tímto typem ospravedlnění bylo možné se setkat právě po druhé světové válce, když byli souzeni vojáci a další osoby podílející se na vyvražďování a dalších ukrutnostech.⁸⁹

U problematiky poslušnosti vůči autoritě však nelze mluvit pouze o podřizujících se lidech, ústřední roli zde má také samotná autorita. Víceméně samostatným pojmem je autoritářská osobnost, jejímž projevem je: „*agresivita, dogmatismus, „černobílé vidění světa“, netolerantnost, důraz na společenský pořádek, který se projevu ve vztahu „autoritář“-podřizovaný.*“⁹⁰ Tato charakteristika neplatí pouze pro vůdce, ale také pro jeho stoupence, kteří jej následují a ve snaze zavděčit se mu páchají násilí (jak psychické, tak fyzické) na podřizovaných osobách.

Autoritářským osobnostem se věnovali mnozí významní myslitelé. Z psychologického hlediska to byl mezi prvními Erich Fromm, jehož pojetí vychází z psychoanalytické teorie a sociálně-vědního výzkumu a na následujících řádcích bude nastíněno. Autoritářství bylo dle něj jednou z forem úniku jedince před svobodou: „*...tendence vzdát se nezávislosti svého vlastního individuálního Já, sloučit je s někým nebo s něčím mimo sebe sama, a tak získat sílu, která jeho vlastnímu Já chybí. Anebo, řečeno jinými slovy, hledat nové „sekundární vazby“ jako náhradu za vazby primární, které ztratil.*“⁹¹ Mezi vazby a vztahy, které byly pro člověka v minulosti typické, se řadí

⁸⁹ HEWSTONE, Miles a Wolfgang STROEBE. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 490. ISBN 80-7367-092-5.

⁹⁰ LUKAS, Josef a Josef SMOLÍK. *Psychologie vůdcovství*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2008, s.140. ISBN 978-80-251-2139-9.

⁹¹ FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1993, s. 79. ISBN 80-206-0290-9.

rodina, církev, společnost. Ty dodávaly tehdejší lidem pocit bezpečí, avšak i určitým způsobem omezovaly svobodu. V moderní společnosti takovýto společenský řád již neexistuje, a v důsledku toho se člověk stává odcizeným a slabým. Proto hledá náhradu za dřívější vztahy bezpečí v různých autoritářských hnutích, příp. prostřednictvím konformity.

Co se týče autoritářské osobnosti, tu Fromm vymezil jako člověka milujícího autoritu, který se sám chce autoritou také stát. Má stálou potřebu kontroly, nepřipouští změnu a touží po moci a ovládnutí okolí. Další charakteristikou je vysoká míra narcismu a fatalismus pramenící z přesvědčení, že život je určován mimo člověka samotného. Přímou Hitler je dle Fromma osoba sadistická, nekrofilní, egoistická, fatalistická s cílem destrukce a nedostatkem lásky a soucitu.⁹²

5.2.1. Vybrané experimenty z oblasti autority

Jedny z nejznámějších experimentů týkajících se autority, konkrétně poslušnosti vůči autoritě, má na svědomí Stanley Milgram. Ještě před ním se stejným problémem zabýval např. Carney Landis nebo Daniel Frank, avšak až Milgramovy pokusy byly propracované a systematické. Zajímavostí je propojení Milgrama s již zmíněným Solomonem Aschem, pro kterého na univerzitě v Princetonu pracoval jako výzkumný pomocník. Milgram chtěl na Aschův experiment s čarami navázat a zjistit, zda lze jedince přimět k něčemu podstatně horšímu než ke zvolení špatné délky čáry. Kromě jeho mentora na něj měla vliv i druhá světová válka, kterou sice prožil v USA, ale jako žid její průběh silně prožíval.

V čem tedy spočíval jeho kontroverzní experiment, kvůli kterému málem přišel o kariéru? Zkoumané osoby byly pod záminkou účasti na výzkumu vlivu trestu na učení postaveni do role učitele, jejichž úkolem bylo trestat žáka za špatnou odpověď elektrickým šokem – počet voltů se měl s přibývajícím špatnými odpověďmi zvyšovat. Poslední zúčastněnou osobou byl přihlížející experimentátor, který v průběhu pokusu vyvíjel na učitele nátlak a pobízel jej k pokračování a plnění úkolu. Žák i experimentátor byli Milgramovi spolupracovníci, takže jediným subjektem zkoumání byl učitel, který

⁹² LUKAS, Josef a Josef SMOLÍK. *Psychologie vůdcovství*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2008, s.141-142. ISBN 978-80-251-2139-9.

o tom samozřejmě nevěděl. Své peníze (odměnu za účast na experimentu) dostal již předem s důrazným upozorněním, že zůstanou jeho, ať se stane cokoliv.

Na začátku pokusu učitel musel spolu s experimentátorem studenta připoutat a připevnit mu na tělo elektrody. Poté byl přesunut do jiné místnosti ke generátoru, prostřednictvím něhož měl studentovi dávat elektrické šoky. Na stroji byla vyznačena síla napětí – 15, 30, 45 ... až 450 voltů, u nichž se navíc nacházel nápis „Nebezpečí, nejvyšší impuls, XXX“. Pro názornou představu byl učiteli dán jeden elektrický impuls o síle 45 voltů. Student v průběhu experimentu samozřejmě schválně dělal chyby, a tak bylo nutné jej stále silněji trestat. Cílem experimentu bylo zjistit, do jaké fáze jsou pokusné osoby schopny zajít. Zda v průběhu přestanou a experiment ukončí, nebo budou pod vlivem situace a nastrčeného experimentátora pokračovat, a vědomě tak ubližovat jiné lidské bytosti, která bolest dává silně najevo a prosí o ukončení pokusu.⁹³

Je až skoro neskutečné, jak autorita experimentátora v bílém plášti na osoby působila. Pokus Milgram nejprve prováděl se studenty z Yale, kteří byli naprosto poslušní a všichni použili elektrošoky až k vrchní hranici. Experiment byl opakován mnohokrát i mimo akademickou půdu, aby tak Milgram získal reprezentativnější vzorek obyvatelstva. Výsledky nebyly stoprocentní jako u studentů z Yale, ale míry poslušnosti se zhrozil i samotný Milgram, který svůj objev označil za hrozivý a deprimující. Neuvěřitelných 65% osob způsobilo žákovi šok, o kterém si mysleli, že je smrtelný. Je zajímavé, že ještě před začátkem experimentu se Milgram zeptal 40 psychiatrů, kolik procent osob podle nich dokončí experiment až dokonce. Průměrná odpověď byla 0-3% s tím, že většina osob se zastaví na 150 voltech. Pravda byla však úplně někde jinde. Aby však nebyli testovaní bráni za necitlivé osoby, kterým nevadilo způsobovat bolest, je nutné poznamenat, že mnoho z nich emocionálně trpělo – kousali si rty a nehty do krve, potili se, křečovitě se smáli a tři dokonce dostali záchvat.⁹⁴ I přesto ale v pokusu pokračovali.

Experiment byl v různých obměnách prováděn ještě mnohokrát – aby byli účastníci více „nuceni“ k většímu odporu, umístili učitele i žáka do stejné místnosti

⁹³ SLATER, Lauren. *Pandořina skříňka: nejvýznamnější psychologické experimenty dvacátého století*. 1. vyd. Praha: Argo, 2008, s. 40-48. ISBN 978-80-7203-985-2.

⁹⁴ ELLIS, Albert, Mike ABRAMS a Lidia ABRAMS. *Personality Theories: Critical Perspectives*. 1. vyd. New York: SAGE Publications, 2008, s. 75-76. ISBN 978-1412970624.

a šoky byly žákovi udělovány přímo zkoumanou osobou tak, že musel jeho ruku tisknout na kovovou desku. I přes tuto změnu 30% učitelů neustále dokola udělovalo stále vyšší a vyšší šoky.

Pokud zůstaneme u prvního příkladu se 65% poslušných osob, zůstalo 35% těch, kteří dokázali vzdorovat. Milgram a jeho spolupracovník Elms tyto osoby analyzovali a prováděli u nich řadu osobnostních testů za účelem zjištění, jaké osobnostní faktory jsou pro rebely shodné. Bohužel reálně neobjevili žádné povahové rysy, které by byly typické pro skupinu poslušných, nebo neposlušných.⁹⁵

5.2.2 Autorita v nacistickém Německu

Autoritářských osobností nebylo v nacistickém Německu rozhodně málo. Na samotném vrcholu stál Adolf Hitler jako Vůdce a charismatický spasitel národa. Podrobnosti o jeho autoritě a jejích projevech byly uvedeny v předchozích kapitolách o propagandě a nacistickém právu. Jako další do tohoto výčtu patří např. Heinrich Himmler – velitel SS, šéf gestapa, říšský ministr vnitra a velitel Waffen-SS; Reinhard Heydrich – zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava, generál policie, šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti a Bezpečnostní služby či Joseph Goebbels - říšský ministr propagandy, zmocněnec pro vedení totální války a říšský velitel domobrany.

Poslušnost vůči autoritě byla v Německu též silně přítomna a byl to také jeden z důvodů, proč mohli nacisté dosáhnout tolika úspěchů. Jako příklad může sloužit úřednický aparát a jeden z nejznámějších úředníků Adolf Eichmann, který měl na starosti židovskou otázku a organizaci a řízení deportací. Pro byrokratický aparát jako celek je charakteristická dělba práce a odpovědnost jednotlivců pouze za dílčí úkoly, díky čemuž se lidé soustředí pouze na splnění své části a výsledek jde mimo ně. Tím se jejich morální odpovědnost za spáchané skutky „vymazává“ a je nahrazena pouze odpovědností za správné vykonání zadaného úkolu. Kromě toho je pro byrokracii typická dehumanizace, tedy redukce osob na čísla a nekonečné seznamy, což morální odpovědnost taktéž oslabuje.

⁹⁵ SLATER, Lauren. *Pandořina skříňka: nejvýznamnější psychologické experimenty dvacátého století*. 1. vyd. Praha: Argo, 2008, s. 54-56. ISBN 978-80-7203-985-2.

Likvidace židovského obyvatelstva by nikdy neproběhla, pokud by nebylo efektivně fungujícího úřednického aparátu. K likvidacím nebyl přímo zřízen žádný speciální úřad mající na starosti čistě židovské otázky, protižidovskou činnost prováděly v různé míře všechny části úřednictva, aby ani jedna část života obyvatel nebyla vynechána a byla podrobena protižidovským opatřením. Např. na konferenci vedoucích pracovníků železnic se tak řešila jak přeprava židů do vyhlazovacích táborů, tak i prázdninový výlet Hitlerjugend a přesídlování etnických Němců. U některých úřadů však židovská problematika představovala výraznou část agendy, proto byli vyčleněni speciální pracovníci zabývající se pouze jí – především na ministerstvu vnitra, financí, hospodářství, dopravy, financí nebo na Hlavním úřadu říšské bezpečnosti. K poslednímu zmíněnému náležel již zmiňovaný Adolf Eichmann, který je zářným symbolem nacistické byrokracie a poslušnosti. Poslušnost úředníků šla až tak daleko, že sami navrhovali v procesu vyhlazování židů zlepšení, díky nimž vše mohlo probíhat ještě efektivněji a rychleji.⁹⁶

Postava Adolfa Eichmanna a jeho odsouzení k trestu smrti v Jeruzalémě, kam jej unesla izraelská tajná služba Mosad, vyvolal mnoho reakcí. Podrobněji se samotným procesem zabývala Hannah Arendtová, která o této události napsala knihu *Eichmann v Jeruzalémě*. V ní je na několika místech jasně zřetelná Eichmannova absolutní poslušnost – předně vždy odmítal, že by v případě židovské otázky jednal z nízkých pohnutek a byl si vědom toho, že páchá zločiny. Nikdy tedy v tomto směru netrpěl výčitkami svědomí. Podle jeho vyjádření by v něm výčitky vyvolalo pouze to, kdyby nesplnil příkazy a nesnažil se úkoly vykonat s tou největší péčí. Může se zdát, že předchozí slova nemohl vyřknout nikdo „normální“, avšak opak je pravdou. Dle šesti psychiatrů, kteří Eichmanna vyšetřovali, byl psychicky v pořádku. Stejný názor s nimi sdílel i farář, který obžalovaného ve vězení často navštěvoval. Před soudem vypověděl, že je Eichmann osoba s velmi pozitivními idejemi.⁹⁷

I jiní odborníci vyjádřili podnětné myšlenky týkající se Eichmannovy osobnosti – např. americký psychoanalytik Bruno Bettelheim: „*Kdyby býval byl více člověkem,*

⁹⁶ HILBERG, Raul. *Pachatelé, oběti, diváci: židovská katastrofa 1933-1945*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002, s. 31-36. ISBN 80-7203-472-3.

⁹⁷ ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 39. ISBN 80-204-0549-6.

*odradila by ho od zlého počínání humanita, kdyby býval byl méně člověkem, chyběla by mu pracovní výkonnost. Takto je však ztělesněním právě toho banálního člověka, který na příkaz stiskne knoflík a kterému záleží jen na tom, aby ten knoflík stiskl správně, bez ohledu na to, kdo všechno tím přijde o život.*⁹⁸

⁹⁸ KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group - Ikar, 2004, s. 31. ISBN 80-249-0334-2.

Závěr

V nacistickém Německu se ve 30. a 40. letech minulého století odehrály události, které i po tak dlouhé době vzbuzují v člověku strach a údiv nad tím, jak se něco takového mohlo vůbec v moderní společnosti stát. Tato diplomová práce se primárně zabývala dvěma důležitými aspekty tehdejší Třetí říše – právním řádem a sociálně psychologickými jevy jako je konformismus a autorita. Jelikož je celé toto téma dosti obsáhlé, zaměřila jsem se pouze na nejdůležitější fakta, z nichž jsem některá následně podrobněji rozpracovala za účelem vytvoření komplexního obrazu o nacistickém režimu a německých občanech. Proto má v práci své místo také samostatná kapitola o propagandě, ačkoliv není přímou součástí ani právní části, ani části týkající se konformismu a autority. Je však nutná k pochopení celkového přístupu a tlaku na společnost.

Jakmile se Adolf Hitler a NSDAP dostali k moci, začaly být vytvářeny nové zákony, které měly novému režimu dopomoci upevnit moc ve státě a naplnit další cíle. Jednou z hlavních priorit bylo omezení židovského obyvatelstva, jeho vyloučení ze společnosti a následně i deportace do táborů smrti a hromadné vyvražďování. V historii vždy existovala nesnášenlivost vůči Židům, avšak tak masová a systematická likvidace tohoto obyvatelstva, jaká se odehrála v nacistickém Německu, nemá v dějinách obdoby. Základními antisemitskými předpisy byly nechvalně proslulé Norimberské zákony z roku 1935. Je překvapující, že ačkoliv byly Norimberské zákony základem pro další právní úpravu směřující proti židovskému obyvatelstvu a jejich vliv byl tedy značný, obsahově jsou všechny velmi stručné a obecné. Proto byla k jejich upřesnění vydávána prováděcí nařízení, která danou problematiku řešila již konkrétněji. Ta nejdůležitější byla podrobněji popsána v textu výše.

Práce se zabývala také krátkou analýzou právního řádu České republiky a jeho schopnosti obrany proti autoritativním formám vlády. Základem tohoto ochranného mechanismu je Ústava a Listina základních práv a svobod a na ně navazující další předpisy. Ty, dle mého názoru, poskytují dostatečnou ochranu proti vzniku a fungování nedemokratických politických stran a narušení demokratického charakteru státu. Je však otázkou, do jaké míry by byly tyto mechanismy účinné při reálné hrozbě, kdy

potenciálnímu agresorovi na právu nezáleží a má prostředky a podporu obyvatelstva k jeho ignoraci.

Pokud se vrátím k nacistickému Německu a jeho právním předpisům, je podstatné, že v nich není k nalezení nic týkající se vyvražďování osob v táborech smrti. Zmínky o takovémto jednání nejsou v žádném zákoně, nařízení nebo jiném právním předpise. Základem pro všechno toto nelidské zacházení byla pouze vůle Adolfa Hitlera, která byla fakticky povýšena mezi prameny práva. Je až nemyslitelné, co se stalo jen proto, že se k moci dostal muž, který svým charismatem a vystupováním přesvědčil ostatní o své neomylnosti a správnosti jednání, ať už bylo jakkoliv nelidské.

V tomto bodě přichází na řadu sociální psychologie, resp. autorita a konformismus. Oba tyto pojmy jsou s režimem silně spojeny a přinášejí odpovědi na některé palčivé otázky. Jak je možné, že se německá společnost nevzepřela diktatuře? To nikomu nevadilo, jakých činů se Adolf Hitler dopouštěl? Proč dokázalo tolik osob jednat tak chladnokrevně a podílet se na vraždách, pokusech na lidech, týrání a dalších jednoznačně nelidských činech? Odpovědi lze nalézt mimo jiné v mnoha experimentech, které se zabývaly vlivem autority na chování osob, autoritativními osobnostmi a vlivem skupinového chování na rozhodování jednotlivce.

Z výzkumů věnovaných konformismu vyplývá, že na jednotlivce má silný vliv skupina, resp. její názory, postoje, chování. Většina osob není schopná se vyčlenit a stát odděleně od ostatních, a tak se raději přizpůsobí, i když jako jednotlivci by se zachovali jinak. Pro tyto závěry lze najít oporu i v reálném životě přímo v nacistickém Německu – názorným příkladem je případ 101. záložního policejního praporu, jehož příslušníci měli na svědomí desetitisíce vražd a přesunů židovského obyvatelstva do táborů smrti. Jako skupina se dopouštěli těchto nelidských činů, avšak v předchozích letech jako samostatní členové společnosti žili běžným životem s rodinami a neprojevovali se nijak násilnicky. Z výše uvedeného vyplývá, že kromě osobnostních faktorů hrají silnou roli i faktory situační, které byly dlouhou dobu podceňovány.

Z experimentů týkajících se poslušnosti vůči autoritě, které v hojném počtu prováděl především Stanley Milgram, je možné zjistit, že na rozhodování jednotlivců má silný vliv autorita. Znepokojující je zjištění, jak je tento vliv enormní. Z předchozích kapitol práce vyplývá, že mnoho osob je schopno způsobit jiným silnou bolest (dokonce

i smrt), když jí to přikáže určitá autorita. Tento jev se ve Třetí říši projevil např. u úřednického aparátu. Názorným příkladem je Adolf Eichmann, který aktivně organizoval věci týkající se židovské otázky a deportací. Při jeho procesu v Jeruzalémě, kde byl za své činy souzen, psychologové zjistili, že není nikterak narušený a nikdy nejednal z nižších pohnutek. Jeho poslušnost vůči vyšší autoritě byla však bezmezná a byl ochoten plnit cokoli bez přemýšlení o tom, zda je daná věc lidská či spravedlivá. Sám během procesu prohlásil, že: „*výčitky by v něm vyvolalo jedno jediné: kdyby neplnil to, co mu bylo přikázáno a co se snažil konat s neúnavnou horlivostí a největší péčí – transportovat na smrt miliony mužů, žen a dětí.*“⁹⁹

Člověk má o sobě obecně vysoké mínění. Pravděpodobně všichni si myslíme, že bychom se zachovali jinak, že bychom proti režimu protestovali, že bychom nedokázali zabíjet. Realita je bohužel jiná a v dané situaci by se vzepřelo pouze několik jedinců. Jak řekl Zimbardo: „*Všichni věříme, že se zachováme čestně, až nastane náš čas. A podceňujeme drobné detaily. Že bude mnohem těžší svému přesvědčení dostát.*“¹⁰⁰

Tento závěr je, minimálně pro mě, velmi těžko přijatelný. Odsoudit lidi za jejich činy, myslet si, že byli zlí a chtěli ubližovat, je mnohem jednodušší, než se smířit s tím, že byli stejní, jako jsme my dnes. Běžní lidé s rodinami, žádní delikventi se sklonem k násilí. Tyto řádky neomlouvají jejich chování, člověk má vždycky volbu rozhodnout se jinak a zachovat se správně, ale takové rozhodnutí je mnohem těžší, než se na první pohled může zdát. Je nutné mít toto na paměti, protože do podobné situace se může dostat kdokoliv z nás.

Na tehdejší německé obyvatelstvo (oproti dnešnímu) však působilo několik faktorů naráz, kvůli nimž se dostalo do daného stavu – hospodářská krize, silná propaganda spojená s charismatickým vůdcem, nové diskriminující právo a pro německý národ charakteristická obecná poslušnost a pořádkumilovnost. Pád režimu zajistily až síly „zvenku“ (prohra v druhé světové válce s dalšími mocnostmi světa, které se postaraly o nápravu a změnu režimu) a je pravděpodobné, že bez tohoto zásahu by proti režimu v samotném Německu nevznikla silná opozice, která by se mu postavila.

⁹⁹ ARENDTOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 39. ISBN 80-204-0549-6.

¹⁰⁰ TŘEŠŇÁK, Petr. Měl jsem to zastavit dřív: S Philipem Zimbardem o zlu v nás, ochraně sojek a výchově hrdinů. *Respekt*. Praha: Economia, 2011, 2011(41), s. 51. ISSN 0862-6545.

Seznam zkratek

ČR – Česká republika

NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

SS – Schutzstaffel

Seznam použité literatury a pramenů

Monografie

ARENDOVÁ, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, 428 s. ISBN 80-204-0549-6.

ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2013, 679 s. ISBN 978-80-7298-483-1.

BALÍK, Stanislav a Stanislav BALÍK. *Právní dějiny evropských zemí a USA: (stručný nástin)*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 247 s. ISBN 80-86898-20-2.

BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: lexikon německého nacionálního socialismu, 1933-1945*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2004, 666 s. ISBN 8072601091.

BRADLEY, J. *Dějiny Třetí říše: Německo v období nacismu*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995, 171 s. ISBN 80-85865-95-5.

BROSZAT, Martin. *Uchopení moci: vzestup NSDAP a zničení výmarské republiky*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2002, 247 s. ISBN 80-7106-276-6.

BROWNING, Christopher R. *Obyčejní muži: 101. záložní policejní prapor a "konečné řešení" v Polsku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002, 224 s. ISBN 8072034162.

COON, Denis a John MITTERER. *Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior*. 13. vyd. Belmont: Cengage Learning, 2012, 768 s. ISBN 1133711685.

DELAMATER, John, Daniel MYERS a Jessica COLLETT. *Social Psychology*. 8. vyd. Boulder: Westview Press, 2014, 736 s. ISBN 978-0-8133-4951-0.

DUFFACK, J.J. *Dr. Joseph Goebbels: poznání a propaganda : komentovaný překlad vybraných projevů*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 2002, 113 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-206-0603-3.

FRANKL, Viktor Emil. *A přesto říci životu ano: psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 127 s. ISBN 80-7192-095-9.

- FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1993, 158 s. ISBN 80-206-0290-9.
- ELLIS, Albert, Mike ABRAMS a Lidia ABRAMS. *Personality Theories: Critical Perspectives*. 1. vyd. New York: SAGE Publications, 2008, 720 s. ISBN 978-1412970624.
- HEWSTONE, Miles a Wolfgang STROEBE. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 776 s. ISBN 80-7367-092-5.
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 362 s. ISBN 978-80-7380-137-3.
- HILBERG, Raul. *Pachatelé, oběti, diváci: židovská katastrofa 1933-1945*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002, 300 s. ISBN 80-7203-472-3.
- KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 1441 s. ISBN 978-80-7380-140-3.
- KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupcenci: zločinci a vykonavatelé*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group - Ikar, 2004, s. 448. ISBN 80-249-0334-2.
- KOSEK, Jan. *Člověk je (ne)tvor společenský: kapitoly ze sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004, 253 s. ISBN 80-7203-591-6.
- KOSEK, Jan. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2011, 351 s. ISBN 978-80-7363-312-7.
- LUKAS, Josef a Josef SMOLÍK. *Psychologie vůdcovství*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2008, 208 s. ISBN 978-80-251-2139-9.
- MORAVCOVÁ, Dagmar. *Výmarská republika: problémy demokracie v Německu 1918-1932*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006, 273 s. ISBN 80-246-1176-7.
- REICHEL, Peter. *Svůdný klam Třetí říše: Fascinující a násilná tvář fašismu*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004, 386 s. ISBN 80-7203-604-1.
- SELTENREICH, Radim a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 3. upr. vyd. Praha: Leges, 2010, 808 s. ISBN 978-80-87212-54-7.

SCHELLE, Karel a Eduard VLČEK. *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva II. Ústavy a normy ústavního charakteru*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 382 s. ISBN 80-210-0859-8.

SCHELLE, Karel. *Právní a ekonomické problémy současnosti XII.*. 1. vyd. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2009, 68 s. ISBN 978-80-7418-050-7.

SLATER, Lauren. *Pandořina skříňka: nejvýznamnější psychologické experimenty dvacátého století*. 1. vyd. Praha: Argo, 2008, 303 s. ISBN 978-80-7203-985-2.

SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. 1. vyd. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, 620 s. ISBN 978-80-87439-03-6.

Dny práva – 2009 – Days of Law: sborník příspěvků. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4990-1.

Časopisecké články

CHOLÍNSKÝ, Jan. Rozhovor Jana Cholínského s Ivo T. Budilem: Totalitarismus v teorii a praxi. *Securitas Imperii*[online]. 2012, 21(2): 228-247 [cit. 2015-12-20]. ISSN 1804-1612. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no21/227-247.pdf>

TAUCHEN, Jaromír. Princip jednoty strany a státu jako jeden z principů fungování státního aparátu nacistického Německa. *Právo : časopis pro právní teorii a praxi*. Praha: Ústav práva a právní vědy, o.p.s., 2008, 2008(4), 35-47. ISSN 1802-9116.

TAUCHEN, Jaromír. Prosazení vůdcovského principu ve státním aparátu Třetí říše. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, 15(2), 159-163. ISSN 1210-9126.

TŘEŠŇÁK, Petr. Měl jsem to zastavit dřív: S Philipem Zimbardem o zlu v nás, ochraně sojek a výchově hrdinů. *Respekt*. Praha: Economia, 2011, 2011(41), 46-51. ISSN 0862-6545.

Právní předpisy České republiky

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích

Zrušené právní předpisy nacistického Německa

Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich (24.03.1933). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentarchiv.de/ns/ermaecht.html>

Gesetz gegen die Neubildung von Parteien (14.07.1933). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentarchiv.de/ns/partieverbot.html>

Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat (01.12.1933). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentarchiv.de/ns/partei-staat.html>

Gesetz über das Staatsoberhaupt des Deutschen Reichs (01.08.1934). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentArchiv.de/ns/stobrhpt.html>

Verordnung zur Durchführung des Gesetzes zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat (29.03.1935). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: http://www.documentarchiv.de/ns/1935/partei-staat_vo.html

Reichsflaggengesetz (15.09.1935). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: http://www.documentArchiv.de/ns/1935/flaggen1935_ges.html

Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre (15.09.1935). In: documentArchiv.de [online]. Dostupné z: <http://www.documentArchiv.de/ns/nbgesetze01.html>

Erste Verordnung zur Durchführung des Reichsflaggengesetz (24.10.1935). In: verfassungen.de [online]. Dostupné z: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsflagge35-v1.htm>

Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz (14.11.1935). In: [verfassungen.de](http://www.verfassungen.de) [online]. Dostupné z: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsbuerger35-v1.htm>

Erste Verordnung zur Ausführung des Gesetzes zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre (14.11.1935). In: [verfassungen.de](http://www.verfassungen.de) [online]. Dostupné z: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/blutschutz35-v1.htm>

Zweite Verordnung zur Durchführung des Reichsflaggengesetz (28.08.1937). In: [verfassungen.de](http://www.verfassungen.de) [online]. Dostupné z: <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/reichsflagge35-v2.htm>

Polizeiverordnung über die Kennzeichnung der Juden (01.09.1941). In: [documentArchiv.de](http://www.documentarchiv.de) [online]. Dostupné z: <http://www.documentarchiv.de/ns/jdnstern.html>

Judikatura

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 17. února 2010, sp. zn. Pst 1/2009-348. Dostupné z: http://www.nssoud.cz/docs/Delnicka_strana_original.pdf

Webové stránky a elektronické zdroje

DEWEY, Russell. Sherif (1936): Group Norms and Conformity. In: *Psychology: An Introduction* [online]. 2007 [cit. 2016-02-25]. Dostupné z: http://www.intropsych.com/ch15_social/sherif_1936_group_norms_and_conformity.html

HORNOVÁ, Alice. Protokol Postupimské konference (2. srpna 1945). In: *Moderní dějiny: Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky* [online]. 2013 [cit. 2016-01-21]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/>

ŠIMÍČEK, Petr. Norimberské zákony z roku 1935. In: *Moderní dějiny* [online]. 2009 [cit. 2016-01-23]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/norimberske-zakony-z-roku-1935/>

TRUEMAN, Chris. The Fuehrer Principle. In: *The History Learning Site* [online]. 2015 [cit. 2016-01-11]. Dostupné z: <http://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/the-fuehrer-principle/>

Norimberské zákony (1935). In: *Holocaust* [online]. 2011 [cit. 2016-01-21]. Dostupné z: http://www2.holocaust.cz/cz/history/events/nuremberg_laws

The Nuremberg Laws: Background & Overview. In: *Jewis Virtual Library* [online]. 2008 [cit. 2016-01-21]. Dostupné z: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nurlaws.html>

Další prameny

Výpisky z přednášek PhDr. Mgr. Pavla Suka v rámci předmětu Propagandistické působení médií v 1. polovině 20. století na Fakultě sociálních studií Univerzity Karlovy

Resumé a klíčová slova

Sociální psychologie nacismu; právo za "Třetí říše"

Tato diplomová práce se zabývá dvěma podstatnými aspekty tehdejší nacistické Třetí říše (1933-1945) – právním řádem a sociálně psychologickými jevy jako je konformismus a autorita. Cílem je analýza a komplexní zhodnocení dané problematiky s bližším zaměřením na určité části z obou témat, jimž je věnován větší prostor.

Úvodní část práce je zaměřena na základní pojmy a obecné souvislosti. Prostor je tedy věnován definicím totalitarismu a nacismu a historii Německa od Výmarské republiky po konec Třetí říše. Do této části patří také kapitola popisující roli propagandy v nacistickém Německu, která byla precizně zvládnuta a silně ovlivňovala tehdejší obyvatelstvo. V druhé části textu je řešeno nacistické právo, staré a nové prameny a především známé Norimberské zákony, které jsou podrobněji analyzovány. Součástí této kapitoly je i komparace právního řádu České republiky a práva Třetí říše, resp. zjištění, zda a jak je chráněn stát proti nedemokratickým formám vlády a vzniku politických stran s tímto zaměřením. Poslední část se zabývá vybranými sociálně psychologickými jevy, které sehrály důležitou roli v tehdeším Německu – konkrétně se jedná o konformismus a autoritu. Důraz nebyl kladen na teorii, ale především na provedené praktické experimenty a také konkrétní případy těchto jevů v Německu.

Zpracovávané téma je velmi obsáhlé, proto nebylo cílem jej dokonale popsat, ale zaměřit se především na vybrané jevy a ty podrobněji analyzovat. Období Třetí říše se nesmazatelně zapsalo do dějin lidstva, a jako takové by nikdy nemělo být zapomenuto. Je tedy důležité si danou problematiku neustále připomínat, příp. ji porovnávat se současnou situací ve světě. Poznatky ze sociální psychologie jsou navíc aplikovatelné v jakékoliv době. Lidé mají o sobě vysoké mínění, avšak z diplomové práce vyplývá, že jen málokdo by odmítl poslušnost vůči autoritě či se vzepřel skupinovému názoru, i když by se neshodoval s jeho vlastním. Lidé, kteří páchali nelidské činy v minulosti, byli tedy stejní, jako jsme my nyní. Je nutné mít toto zjištění na paměti, protože do podobné situace se může dostat kdokoliv.

Klíčová slova

Autorita, konformismus, nacismus

Resumé and key words

Social Psychology of Nazism; Law in the Third Reich

This thesis deals with two essential aspects of the former Nazi Third Reich (1933-1945) – the law and social psychology such as conformism and authority. The aim of this thesis is to analyse and evaluate this problematic with a closer focus on a certain part of these two topics.

The first part focuses on the basic terms and general context. There are described definitions of totalitarianism and Nazism in Germany and the history from the Weimar Republic to the end of the Third Reich. There is also chapter describing the role of propaganda in Nazi Germany, which was precisely managed and strongly influenced the German population. The second part of the text deals with Nazi law, old and new sources of law and especially well-known Nuremberg Laws, which are analysed in detail. Part of this chapter is focused on the comparison of Czech law and the law in the Third Reich, respectively whether and how is protected the state against undemocratic forms of government and this kind of political parties. The last part is focused on social psychology (selected phenomenon) which played an important role in the Third Reich – the conformism and authority. Emphasis was placed on practical experiments and concrete examples of these phenomena in Germany.

Topic of this thesis is very extensive, so the perfect description was not the aim. It was important to focus on selected information which were analysed in detail. The Third Reich made an indelible mark in the history and it should never be forgotten. So it is important to constantly remind these events and compare them with current situation. Moreover the findings from social psychology are applicable at any time. People have a high opinion of themselves, but this thesis shows that only few people would refuse obedience to authority or group opinion (even if it does not match with his own opinion). People who had committed inhuman acts in the past were same as we are right now. It is necessary to keep this observation in mind, because anyone can be in the similar situation.

Key Words

authority, conformism, Nazism